STAVOVI STUDENATA O CIJEPLJENJU PROTIV COVID-19: PEDAGOGIJSKA PERSPEKTIVA

Dujmović, Dino

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:187381

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

STAVOVI STUDENATA O CIJEPLJENJU PROTIV COVID-19: PEDAGOGIJSKA PERSPEKTIVA

Dino Dujmović

SPLIT, 2021.

Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

Studij pedagogije

kolegij: Uvod u građanski odgoj

DIPLOMSKI RAD

Stavovi studenata o cijepljenju protiv COVID-19: pedagogijska perspektiva

student: Dino Dujmović

mentorica: prof.dr.sc. Maja Ljubetić

Split, rujan 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD …….. 3
2. O PANDEMIJI COVID-a 19 ……... 4
   2.1. Kriza i krizne situacije ……... 6
   2.2. Normativni okvir u pandemiji ……... 8
   2.3. Utjecaj pandemije COVID-a 19 na odgojno-obrazovni sustav ……. 9
3. DRUŠTVO I PANDEMIJA COVID-a 19 ……. 10
   3.1. Hrvatsko društvo i COVID-19 pandemija …….. 12
4. POJEDINAC I PANDEMIJA COVID-a 19 …….. 14
   4.1. Sustavni utjecaj COVID-a 19 …….. 16
   4.2. Odnos prava i odgovornosti tijekom pandemije …….. 19
   4.3. Studenti u COVID-19 pandemiji ……. 21
5. MEDIJI I PANDEMIJA COVID-a 19 ……... 22
   5.1. Medijska kampanja „*Misli na druge – cijepi se!*“ ……... 24
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA ……..... 26
   6.1. Cilj i problemi istraživanja …….. 26
   6.2. Postupak istraživanja ……... 26
   6.3. Uzorak ……. 26
   6.4. Instrument istraživanja …… 28
7. REZULTATI I RASPRAVA ……. 30
   7.1. Deskriptivni parametri ……. 30
   7.2. Čimbenici koji utječu na odluku o cijepljenju protiv COVID-a 19 …… 31
   7.3. Građanska odgovornost studenata i cijepljenje protiv COVID-a 19 ……... 34
   7.4. Utjecaj medija i medijskoga izvještavanja …….. 37
   7.5. Ograničenja i doprinos istraživanja ……. 40

8. ZAKLJUČAK …… 41

9. SAŽETAK ……. 43

10. ABSTRACT ……... 44

11. POPIS LITERATURE ……... 45

12. POPIS PRILOGA ...…… 53

1. UVOD

Pandemija virusne bolesti COVID-19 uzrokovala je nesagledive štetne posljedice za milijune ljudi diljem svijeta. Države svijeta su se okrenule krajnje rigoroznim protuepidemijskim mjerama u pokušaju sprječavanja širenja zaraze i zaštiti ljudskih života. U tom smislu, ova nezapamćena javnozdravstvena kriza imala je značajan negativan utjecaj na ekonomsku, socijalnu i psihološku dobrobit pojedinca (Morganstein, Ursano, 2020; Bostan i sur., 2020; Sharpe i sur., 2020). Slijedom navedenoga, sasvim je razvidno da je negativan utjecaj pandemije posebno bio izražen i naglašen kod mladih osoba (Gonzalez-Sanguino i sur., 2020; Ozamiz-Etxebarria i sur., 2020; Ahmed i sur., 2020; Huang, Zhao, 2020 prema Evans i sur., 2021). Studenti su bili suočeni s značajnim i iznenadnim promjenama u odgojno-obrazovnome sustavu gdje su, gotovo preko noći, bili prisiljeni zamijeniti tradicionalni način obrazovanja, nastavom na daljinu. Povežemo li navedeno s zahtjevima za fizičkim (socijalnim) distanciranjem, zabranama okupljanja, ograničavanjem kretanja, provođenju veće količine vremena u virtualnome svijetu gdje su intenzivno bili izloženi medijskome izvještavanju u kojima su dominirale teme i informacije vezanu uz bolest COVID-a 19 i sličnim, razvidan je negativan utjecaj pandemije na psihološko stanje mladih.

Zahvaljujući modernim medicinskim dostignućima i nevjerojatnom naporu i jedinstvu znanstvenika diljem svijeta, u manje od godinu dana od izbijanja pandemije, razvijen je učinkovit alat u borbi protiv ove krize, cjepivo. Stoga, namjera ovoga istraživanje je ispitati stavove studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19 iz pedagogijske perspektive. Ne ulazeći u biomedicinske značajke cjepiva i cijepljenja, u istraživanju će se nastojati sagledati ova tema iz pozicije ključnih čimbenika koji utječu na odluku o cijepljenju, razinu građanske odgovornosti studenata u odnosu na cijepljenje i utjecaj medija na odluku o cijepljenju.

Ovaj rad se sastoji od teorijskoga i istraživačkoga dijela. U teorijskom dijelu progovorit će se o ključnim obilježjima pandemije COVID-a 19 i njezinom utjecaju na odgojno-obrazovni sustav, utjecaju COVID-a 19 na društvo s posebnim osvrtom na prilike u hrvatskome društvu, sustavnome utjecaju COVID-a 19 na pojedinca i o povezanosti medija i COVID-a 19. Nakon teorijskoga pregleda, u istraživačkome dijelu prikazat će se rezultati obrade kvalitativnih i kvantitativnih podataka dobivenih na temelju provedenoga upitnika uz njihovu analizu i interpretaciju te će se ukazati na doprinos samoga istraživanja uz navođenje pojedinih ograničenja istoga. Na kraju, u zaključnom dijelu ćemo se osvrnuti na rezultate istraživanja u kontekstu teorijskih razmatranja i dati konačan osvrt na temu.

2. O PANDEMIJI COVID-a 19

Pandemija COVID-a 19 (SARS-CoV-2), nanijela je gotovo nezamislivu štetu životu, zdravlju i gospodarstvu mnogih država (Sharpe i sur., 2020). Od prvoga poznatoga slučaja osobe zaražene COVID-om 19, u Wuhanu, provincija Hubei, Kina, 8. prosinca 2019. godine (Huang i sur., 2020), COVID-om 19 se zarazilo preko 215 milijuna, a umrlo više od 4,5 milijuna ljudi širom svijeta.[1] Corona virusi (CoV) pripadaju obitelji virusa koji uzrokuje različite bolesti respiratornoga sustava, u rasponu od obične prehlade do znatno ozbiljnijih i težih bolesti poput Srednjoistočnoga respiratornoga sindroma (Middle East Respiratory Syndrome, MERSCoV) i Teškoga akutnoga respiratornoga sindroma (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS-CoV), a prenose se sa životinja na ljude. Širenje bolesti se događa sa čovjeka na čovjeka, a važno je naglasiti da se osim prijenosa s bolesnih ljudi, virus prenosi i s asimptomatskih bolesnika te s osoba koje su u fazi inkubacije[2] (Skitarelić, Dželalija, Skitarelić, 2020).

Povijest pandemije seže u daleku prošlost. U 14. stoljeću europski kontinent je zahvatila pošast kuge, a kasnije i malih boginja, gube, malarije i kolera koje su zahvatile mnoge dijelove svijeta. Neke od ovih bolesti rezultirale su ozbiljnom ekonomskom i političkom štetom za društva uzrokujući velik broj smrtnih slučajeva (Bostan, Erdem, Ozturk, Kilic, Yilmaz, 2020). Razmjeri ove javnozdravstvene, ali i društvene krize sve se češće uspoređuju s razmjerima španjolske gripe. Pandemijska gripa koja se pojavila se u ožujku 1918. godine (tzv. španjolska gripa), u američkoj saveznoj državi Kansas, proširila se svijetom u tri pandemijska vala. Za razliku od uobičajenih sezonskih epidemija od ove pandemije gripe najviše su obolijevale i umirale zdrave odrasle osobe u dobi od 20 do 40 godina. Procjenjuje se da je od pandemije, koja je trajala više od godinu dana, umrlo između 30 i 50 milijuna ljudi, a oboljelo ukupno između 20% i 40% ukupne svjetske populacije. Brzini širenja pogodovao je i Prvi svjetski rat zbog povećanoga protoka ljudi diljem svijeta[3]. Proteklo stoljeće obilježile su još tri pandemije - azijska gripa, hongkonška te "svinjska" gripa (Bagić, Šuljok, 2020).

No, pandemija koronavirusa nije izazvala samo globalnu zdravstvenu krizu bez presedana već je i snažno utjecala na pojavu svjetske gospodarske krize (Shangguan, Yaolin Wang, Sun,

[1] https://covid19.who.int/ (6.9.2021.)

[2] Prema dosadašnjim znanstvenim spoznajama razdoblje inkubacije iznosi do 14 dana nakon izlaganja uzročniku, s prosječnom inkubacijom od četiri do pet dana (Skitarelić, Dželalija, Skitarelić, 2020).

[3] https://www.stampar.hr/hr/sto-je-spanjolska-gripa (22.5.2021.)

2020). Međunarodni monetarni fond je najavio kako očekuje globalnu recesiju koja će biti barem jednako loša kao i globalna financijska kriza iz 2007. i 2008. godine (Georgieva, 2020). Naime, pandemija COVID-a 19 je negativno utjecala na globalno gospodarstvo u tri glavna smjera: izravnim utjecajem na proizvodnju (opskrbu), stvaranjem poremećaja u sustavu opskrbe i na tržištu te financijskim utjecajem na tvrtke i tržišta (Maital, Barzani, 2020). Pandemije, općenito, čine veliku štete nacionalnim gospodarstvima zbog dodatnih izdvajanja iz proračuna radi prevencije i liječenja bolesti, u širem smislu, i socijalno-ekonomskim uvjetima te pojedincima i obiteljima, u užem smislu (Bostan i sur., 2020).

Moguće je reći da je pandemija koronavirusa rezultirala jedinstvenom krizom u ljudskoj povijesti zbog toga što je utjecala na cijeli svijet i na, gotovo, sve aspekte ljudskoga života (Mikac, 2020). Pandemija je promijenila živote milijuna ljudi diljem svijeta. Postavlja se pitanje zašto je to tako? Jedan dio odgovora zasigurno leži u činjenici da su znanstvene spoznaje o koronavirusu, na početku pandemije, bile iznimno ograničene. Navedeno je rezultiralo kontradiktornim mišljenjima, postupcima, predviđanjima i mogućnostima svjetske zajednice da adekvatno odgovori na takav izazov (Mikac, 2020). Naglo širenje pandemije bolesti COVID-19 nagnalo je većinu vlada da poduzmu niz mjera za suzbijanje epidemije, mnoge do tada nezamislive. Navedeno je uključivalo: privremeno zatvaranje granica među državama, znatno ograničavanje ili potpunu zabranu različitih aktivnosti iz gospodarskoga i društvenoga života i sl. (Bagić, Šuljok, 2020). Nije trebalo proći puno vremena da sve te „epidemiološke mjere“ postanu predmet brojnih rasprava i otpora u kojima se ukazivalo na posljedice koje ine ostavljaju na društvo, ekonomiju i psihičko zdravlje ljudi (Ančić, Cepić, 2021).

S obzirom na navedeno, brz razvoj učinkovitoga i sigurnoga cjepiva za prevenciju COVID-19 bolesti postao je globalni imperativ. Postoji potreba, bez presedana, za proizvodnjom i distribucijom dovoljno sigurnoga i djelotvornoga cjepiva za imunizaciju izuzetno velikoga broja ljudi kako bi se svijet zaštitio od kontinuirane prijetnje SARS-CoV -2 virusa (Corey, Mascola, Fauci, Collins, 2020).

2.1. Kriza i krizne situacije

„Senzibiliziranje čovjeka za smislenost životnih kriza je velika pedagoška zadaća.“
(Amini, 2004, 203 prema Klasnić, Đuranović, 2020, 180).

Moderno društvo se vrlo često definira i kao „društvo rizika“. Takvo poimanje društva polazi od stajališta da se rizici događaju na svakodnevnoj razini u različitim segmentima društva. Dakle, moguće je reći da su suvremeni rizici neizbježni, ali i da postoje efikasni načini suprotstavljanja takvim rizicima (Čaldrović, 2011). U tom smislu, „kriza“ (lat. crisis., grč. krisis) znači prijelom, svaki iznenadni prekid do tada kontinuiranoga razvoja, i u tom smislu, situaciju razvoja koja označava zaokret, odnosno vrhunac opasnog razvoja“ (Senić, Lukić, 2008, 25). Kriza i krizne situacije događaju se diljem svijeta među društvima, organizacijama, poduzećima i pojedincima. Nastupaju onda kada ih se najmanje očekuje i često kada pogođene osobe ili zajednice nisu spremne za njih (Mihalinčić, 2018). Svaki krizni događaj je jedinstven i kada je uzrok krize nepoznat, reagiranje na krizu može predstavljati veliki izazov (Ivanović, 2014).

Kriza se može manifestirati kod pojedinca na individualnoj razini ili se može pojaviti na razini cjelokupnoga društva. Društvena kriza pojavljuje se u situacijama kada se pojavi prijetnja za ključne društvene vrijednosti i sustave koji su izravno povezani sa životom i funkcioniranjem toga društva (Ivanović, 2014).

Glavni cilj upravljanja krizom je saniranje negativnih posljedica krize i ponovnoga uspostavljanja normalnoga funkcioniranja društva (Mihalinčić, 2018), pri čemu finalno razrješavanje svake ozbiljne krize podrazumijeva i konsenzus o uzrocima krize i odgovornosti pojedinih aktera. U tom kontekstu sastavni dio svake krize jest „nastojanje aktera u negiranju kriznoga događaja, izbjegavanju, uklanjanju ili značajnom umanjivanju vlastite odgovornosti za protekli krizni događaj, odnosno u pokušaju prebacivanja krivice na nekoga drugoga, ili barem podjele odgovornosti“ (Kešetović, Toth, Korajlić, Šut, 2011, 22-23). Svi ovi pokušaji se često označuju sintagmom “igre oko odgovornosti” (eng. „blame game“). No, ako bi svi ključni sudionici krize bili spremni objektivno, iskreno i odgovorno istražiti sve aspekte kriznoga događaja i djelovanje svakoga pojedinačnoga aktera, s ciljem utvrđivanja individualnih zasluga, propusta i krivice, onda ne bi bilo „igara oko odgovornosti“. Međutim, u okolnostima u kojima pojedinci percipiraju i djeluju, prvenstveno, kroz prizmu svojih interesa i moći, to je vrlo rijedak slučaj (Kešetović, Toth, Korajlić, Šut, 2011).

Sve one prikrivene, a posebno one otvorene, napetosti koje postoje u nekoj zajednici u kriznim vremenima postaju još izraženije. Krize izazivaju i povećavaju podjele ne samo unutar i između (segmenata) društva i vlade, utječu na to da vođe na nacionalnoj razini tijekom krize teže centralizirati vlast i moć donošenja odluka te stavljaju na provjeru i demokratsku autentičnost sustava vladanja (Kešetović, Toth, Korajlić, Šut, 2011). Slijedom navedenoga, kako bi se izbjeglo ugrožavanje društva i zajednice, pravovremeno reagiranje i kvalitetan krizni menadžment su ključni (Mihalinčić, 2018).

Uz navedeno, kvalitetno i adekvatno upravljanje informacijama u kriznim situacijama je jedan od ključnih preduvjeta za uspješan društveni odgovor na izazove krize. Kada se govori o upravljanju informacijama u kriznim situacijama koristi se termin krizno komuniciranje. Potonje podrazumijeva „komunikacijske aktivnosti neke organizacije, agencije ili poduzeća suočenog s krizom koji tada moraju komunicirati sa svojim članovima, zaposlenicima, partnerima i javnosti o toj kriznoj situaciji“ (Reynolds, Seeger, 2012, 6-7). Krizno komuniciranje je sastavni dio kriznoga menadžmenta, a njegov ključni cilj je informiranje javnosti o svakom aspektu te krize. Važno je naglasiti da nije moguće govoriti o korelaciji između stvarne razine opasnosti i razine osjećaja straha i opasnosti razvijenoga među ljudima. Kada je riječ o krizi koja prijeti zdravlju i životu krizno komuniciranje je usmjereno na informiranje zajednice o mjerama odgovornoga ponašanja, traženja medicinske pomoći, (samo)izolacije, cijepljenju i drugo (Reynolds, Seeger, 2012).

Kriza pandemije COVID-a 19 nedvojbeno je ostavila, i ostavlja, utjecaj na područje pedagogije. U tom smislu, pedagogija kriznih stanja „pretpostavlja samokompetenciju s ciljem 'čovjeku pogođenom krizom prenijeti svijest o onome što kriza u njemu izaziva'“ (Amini, 2004, 196 prema Klasnić, Đuranović, 2020, 169). S obzirom na navedeno, kriza predstavlja priliku odnosno potencijal za ostvarivanje novih mogućnosti, stjecanje novih znanja, razvoj vještina i drugo. Također, otvara se prilika za snažnije povezivanje s obitelj, razvoj empatičnosti, samodiscipline, odgovornosti itd. (Klasnić, Đuranović, 2020). Dakle, s pedagogijskoga stajališta, kriza i krizna stanja „predstavljaju izazov u preventivnom djelovanju prije pojave krize i kontinuiranog djelovanja tijekom krize u svrhu pružanja podrške pojedincu kako bi se kognitivno, emocionalno, socijalno, tjelesno i moralno nesmetano razvijao i osnažio“ (Klasnić, Đuranović, 2020, 169-170).

2.2. Normativni okvir u pandemiji

Države svijeta, suočene s jedinstvenom ugrozom novijega doba, pokušale su pronaći uspješan obrazac za borbu protiv pandemije. Takve iznenadne situacije, koje ugrožavaju sve slojeve društva, usmjeravaju djelovanje nositelja vlasti da ograničavaju ljudska prava. Država suspendira određena prava, zahtijevajući svjesno žrtvovanje određenih značajnih vrijednosti u obliku zajamčenih prava i sloboda radi jačanja cjelokupnoga pravnoga poretka (Nastić, 2020).

Vrhovni zakonodavni akt Republike Hrvatske, *Ustav* (NN, 85/2010), predviđa mogućnost[4], među ostalim, ograničavanja sloboda i prava čovjeka i građanina u slučaju velikih elementarnih nepogoda. No, u Hrvatskoj tijekom pandemije nisu aktivirane odredbe Ustava već su se primjenjivale odredbe *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu civilne zaštite* (NN, 20/2020). No, kada je riječ o epidemiji zaraznih bolesti u hrvatskom pravnom sustavu najmjerodavniji je *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti* (NN, 47/2020) kojim se utvrđuju zarazne bolesti i sigurnosne mjere za zaštitu pučanstva od zaraznih bolesti. Navedene mjere, prema odredbama Zakona, mogu značajno zadirati u slobode i prava pojedinaca (Roksandić, Mamić, 2020). Donošenje mjera je pod ingerencijom *Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske*, tijela koje je pod neposrednim nadzorom *Vlade Republike Hrvatske,* a koje „u slučaju nastupanja posebnih okolnosti koje podrazumijevaju događaj ili određeno stanje koje se nije moglo predvidjeti i na koje se nije moglo utjecati, a koje ugrožava život i zdravlje građana, imovinu veće vrijednosti, znatno narušava okoliš, gospodarsku aktivnost ili uzrokuje znatnu gospodarsku štetu, Stožer civilne zaštite Republike Hrvatske donosi odluke i upute koje provode stožeri civilne zaštite jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave“ (NN, 20/2020). Protuepidemijske mjere poduzete za sprječavanje širenja bolesti COVID-19 ponajprije su utjecale na slobodu kretanja i slobodu okupljanja. Nacionalni stožer civilne zaštite donio je odluku o privremenoj zabrani prelaska graničnih prijelaza Republike Hrvatske, potom uvedena je protuepidemijska mjera strogog ograničavanja zadržavanja na ulicama i drugim javnim mjestima te zabrana napuštanja stalnoga mjesta boravišta odnosno prebivališta i druge mjere koje su smatrane potrebnima u suočavanju s pandemijom (Nastić, 2020).

[4] U tekstu Ustava navede su tri vrste izvanrednoga stanja: 1. ratno stanja; 2. neposredna ugroženost neovisnosti, jedinstvenosti i opstojnosti Republike, 3. stanje u kome su državna tijela onemogućena u redovitom izvršavanju svojih ustavnih dužnosti (NN, 85/2010).

2.3. Utjecaj pandemije COVID-a 19 na odgojno-obrazovni sustav

Kriza izazvana pandemijom COVID-a 19 uzrokovala je da gotovo 1.6 milijardi učenika u svijetu, u 195 zemalja, nije moglo koristiti svoje učionice. Škole su bile većim dijelom zatvorene, a odgojno-obrazovni proces se odvijao putem interneta u obliku mrežnoga učenja kao alternativnoga pristupa tradicionalnome obrazovanju (Tonković, Pongračić, Vrsalović, 2020). Tako, u Republici Hrvatskoj školovanje se provodilo putem obrazovanja na daljinu (Batarelo Kokić, 2020). Naglim prelaskom iz tradicionalnoga obrazovnoga okruženja u ono virtualno, u različitim državama svijeta, prepoznati su brojni izazovi nastave na daljinu: nedostatno vrijeme za pripremu nastavnih materijala, osjećaj izoliranosti učitelja i učenika i potreba korištenja djelotvornih pedagoških pristupa koji motiviraju učenike (Huang i sur., 2020 prema Batarelo Kokić, 2020). Nadalje, u centraliziranim obrazovnim sustavima, kakav je i hrvatski odgojno-obrazovni sustav, u odnosu na one decentralizirane, pojavili su se brojni izazovi prelaskom u virtualno obrazovno okruženje: slabost mrežne nastavne infrastrukture, neiskustvo učitelja, odnosi i situacija u obitelji i drugo (Zhang, Wang, Yang, Wang, 2020). Također, promjene u načinima organiziranja odgojno-obrazovnoga procesa imaju negativan utjecaj na učenje i na djecu koja se nalaze u nepovoljnome položaju te na nejednakost pristupa/mogućnosti (Armitage, Nellums, 2020). Tako, zahtjev za posjedovanjem i aktivnim korištenjem digitalne infrastrukture tijekom obrazovanja na daljinu povećava nejednakost između učenika i stvara veće razlike među njima pri čemu posljedice mogu biti smanjenje učinkovitosti obrazovanja kod učenika nižega socioekonomskoga statusa (Tonković, Pongračić, Vrsalović, 2020).

Donošenjem *Odluke o obustavi izvođenja nastave u visokim učilištima, srednjim i osnovnim školama te redovnog rada ustanova predškolskog odgoja i obrazovanja i uspostavi nastave na daljinu* (NN, 29/2020) učitelji i odgojitelji su, gotovo preko noći, tradicionalno okruženje učionice i vrtića zamijenili poučavanjem i radom iz svojega doma. Istraživanja pokazuju kako su nastavnici i odgojitelji puno više vremena provodili u planiranju i pripremanju nastave, a posebno u vrednovanju učeničkih (dječjih) uradaka. Također, učitelji su iskazali poteškoće u određivanju optimalne razine zahtjeva u ovakvome obliku nastave, a posebno se izazovnim pokazao rad s učenicima s posebnim potrebama (Sablić, Klasnić, Škugor, 2020).

Nadalje, novonastala situacija je stavila roditelje u potpuno novu ulogu, roditelj kao zamjenski učitelj. Naime, mnogim roditeljima je dom postao i radno mjesto, a učenicima mjesto u kojem su obavljali svoje školske obveze i zadaće (Kolak, Markić, Horvat, 2020).

U takvim okolnostima roditelji su, uglavnom, bili najčešći izvor socijalnoga kontakta djeci i „najbliži i najbolji izvor informacija i pomoći“ (Wang, Zhang, Zhao, Zhang, Jiang, 2020 prema Kolak, Markić, Horvat, 2020, 49). Slijedom navedenoga, nemogućnost adekvatnoga učeničkoga odgovora na zahtjeve nastave na daljinu, a za što je potrebna barem temeljna razina digitalne pismenosti, nužno znači veću roditeljsku uključenost (Kolak, Markić, Horvat, 2020a).

Naravno, „učenici su najvažniji subjekti u procesu prilagodbe na nastavu na daljinu u kriznoj situaciji vezanoj uz pandemiju COVID-19 bolesti“ (Kolak, Markić, Horvat, 2020b, 108). Uvođenjem nastave na daljinu učenici su doživjeli velike promjene u smislu povećanih zahtjeva za samostalnošću i samoregulacijom te s povećanjem opterećenosti. Naime, zbog specifičnosti nastavnoga procesa koji se odvija u virtualnome okruženju postoji opasnost od prevelikoga usmjeravanja na sadržaj učenja i poučavanja umjesto na subjekte toga procesa – učenike. U tom smislu, prevelika opterećenost učenika dovodi do: razvoja osjećaja straha i zabrinutosti; izostajanja iz virtualne učionice; slabijega uspjeha u učenju; odsustva volje, pažnje, motivacije i interesa. Stoga, pri određivanju količine sadržaja koji se upućuju učenicima potrebno je uzeti u obzir razinu učeničke samostalnosti i samoefikasnosti (Kolak, Markić, Horvat, 2020b). Također, zatvaranjem škola i prelaskom na nastavu na daljinu odgojne i socijalne potrebe učenika su, na neki način, bile zanemarene. U okolnostima nametnute izolacije i nemogućnosti održavanja kvalitetnih međuvršnjačkih odnosa učenici su iskazali povećani osjećaj usamljenosti u odnosu na razdoblje prije pandemije (Rajić, 2020).

3. DRUŠTVO I PANDEMIJA COVID-a 19

Tijekom svoga života sva živa bića se nalaze u stanju između zdravlja i bolesti. Na prvi pogled moguće je reći da je bolest isključivo osobna stvar pojedinca, no bolest brzo počinje utjecati i na druge, prvo na rodbinu pacijenta, a zatim na cijeli njegov društveni krug. Stoga, pitanje patnje bolesnih ljudi, socijalni i kulturni fenomeni bolesti i nejednakosti u pristupu zdravstvenim uslugama i sl., čine pitanje bolesti ne samo medicinskim i/ili javno zdravstvenim problemom već i društvenim (Bostan i sur., 2020).

U tom smislu, pandemije imaju posebno mjesto u sjećanjima društava. Naime, potonje uzrokuju da velike mase ljudi žive u stanju straha i tjeskobe i onemogućuju prirodni tijek

života. Svi ljudi koji žive u vremenu neke pandemije imaju određeno iskustvo vezano uz nju. Tako se pojavljuje povijest bolesti koja se prenosi s jedne generacije na drugu (Bostan i sur., 2020).

Širenje epidemija ili njihove posljedice mogu se razlikovati od jednoga do drugoga društva jer na njih utječu brojni čimbenici poput ljudske biologije, socijalnoga okruženja, ukorijenjenih životnih stilova i drugo (Bostan i sur., 2020). Stoga, usporavanje, pa onda i zaustavljanje, širenja zarazne virusne bolesti nužno zahtijeva promjene u ponašanju ljudi i socijalnim odnosima (Van Bavel, Baicker, Boggio i sur., 2020). Naime, jasno je da, kako se bolest širi na veliki broj ljudi, mjere, koje se poduzimaju s ciljem sprječavanja daljnjega širenja bolesti, neizbježno utječu na društveni život (Teo, Nguyen-Van-Tam, Booy, 2005).

Ljudsko ponašanje je pod utjecajem socijalnih normi na način da na njega utječe percepcija onoga što drugi pojedinci rade ili što pojedinac misli da drugi odobravaju ili ne odobravaju. U literaturi se navode različiti motivi zbog kojih se ljudi prilagođavaju normama, poput želje za pripadnošću ili stjecanja društvenoga odobravanja (Van Bavel i sur., 2020). No, iako su ljudi pod utjecajem normi njihova percepcija je često netočna (Miller, Prentice, 1996). Stoga, promjene u ponašanju ljudi koje se žele ostvariti, promjenama pogrešnih percepcija, mogu se postići javnim porukama koje potiču i promiču pozitivne norme. Pružanje adekvatnih, pravovremenih i relevantnih informacija o tome što većina ljudi radi vjerojatno će biti korisno ako je poželjno ono što rade, poput promicanja zdravlja. No, ako ono što većina ljudi čini nije poželjno, pružanje čisto opisnih normativnih informacija, može utjecati na smanjenje pozitivnoga ponašanja među ljudima koji ga prakticiraju (Van Bavel i sur., 2020).

Drugi važan aspekt kojeg treba naglasiti je pitanje/problem društvene nejednakosti. Naime, nejednakost u pristupu resursima utječe ne samo na to tko ima najveći rizik od zaraze, razvijanja simptoma ili teških oblika bolesti već i na to tko može primijeniti preporuke i odluke vezane uz usporavanje širenja bolesti. Beskućnici se ne mogu skloniti, ljudi koji nemaju pristup tekućoj vodi ne mogu često prati ruke, pojedinci kojima sustav iz bilo kojega razloga ograničava slobodu kretanja (na primjer, u zatvorima, centrima za pritvor imigranata ili izbjegličkim kampovima) možda neće imati prostora za fizičko distanciranje i slično (Van Bavel i sur., 2020; Bostan i sur., 2020).

Uz navedeno, politička polarizacija predstavlja rizičan čimbenik za koordinirano djelovanje u društvima s ciljem adekvatne borbe protiv javnozdravstvene ugroze. U tom smislu, efekt

afektivne polarizacije, koja se odnosi na pojedince koji ne vjeruju onima iz suprotnih stranaka/opcija, ima političke posljedice poput smanjenja povjerenja, privilegiranje različitih ideoloških i/ili stranačkih etiketa nad znanstveno utemeljenim informacijama, vjerovanje u lažne informacije i drugo. Navedeno, može negativno utjecati na socijalne i ekonomske odnose u društvu i potkopati interese javnoga zdravlja (Van Bavel i sur., 2020). U tom smislu, nameće se pitanje korištenja ideologije u rješavanju javnozdravstvenoga problema. Pojedini znanstvenici i istraživači tvrde da drakonska politika koja treba kontrolirati širenje virusa zapravo teži pogoršavanju pandemije te da su demokratske vlade bolje u kontroli virusa (Kei, 2020). Međutim, postoje djelotvorni koraci koji bi mogli smanjiti polarizaciju. Jasno je da pandemija naglašava zajednički identitet i da bi mogla potaknuti osjećaj zajedničke sudbine s pojedincima koji se suočavaju s istim rizikom. Nadalje, isticanjem zajedničkoga identiteta, političari, mediji i svi oni koji utječu na oblikovanje javnoga mijenja mogli bi pomoći u smanjenju političke podjele oko tih pitanja. Također, važno je ustrajati u borbi protiv dezinformacija koje su rezultat stranačkih i/ili ideološko motiviranih obrazloženja i netočnih uvjerenja. Konačno, poželjno je stvaranje političkoga jedinstva oko ključnih i prijelomnih pitanja i problema u društvu, kao što je pandemija koronavirusa (Van Bavel i sur., 2020).

3.1. Hrvatsko društvo i COVID-19 pandemija

Republika Hrvatska je 25. veljače 2020. zabilježila prvi slučaj zaraze novim SARS-CoV-2 virusom. Kako je prethodno rečeno, na razini države je ustrojen sustav upravljanja krizom, s ciljem zaštite zdravlja građana i koordinacije svih resursa u borbi protiv COVID-19 bolesti (Čivljak, Markotić, Capak, 2020). Pandemija u Hrvatskoj, kao i u svijetu, predstavlja višeslojnu krizu koja pogađa sve segmente našega društva (Mikac, 2020b).

Srbljinović, Božić i Fath (2020) napravili su analizu hrvatskoga sustava upravljanja krizom pandemije COVID-a 19, na temelju Fath, Dean i Katzmair modela otpornosti u društvenim sustavima.[5] Autori navode da u prvoj fazi epidemije nacionalni sustav upravljanja krizom nije bio ugrožen te je nastavio funkcionirati kao i obično. No, situacija se ubrzo, nakon bilježenja prvih zaraženih osoba, značajno promijenila u smislu povećanoga straha i osjećaja zabrinutosti među građanima. Početno djelovanje uglavnom je bilo obilježeno uvođenjem i

[5] Više vidjeti u: Fath, B.D., Dean, C.A., Katzmair, H. (2015). Navigating the adaptive cycle: An approach to managing the resilience of social systems. *Ecology and Society*, 20(2), 24. Dostupno na: http://dx.doi.org/10.5751/ES-07467-200224.

provođenjem „nacionalnoga zaključavanja“ koje je označilo prestanak gotovo svih društvenih i gospodarskih aktivnosti (Mikac, 2020a). Uslijedilo je donošenje protuepidemijskih mjera iz različitih područja društvenoga i ekonomskoga života. No, uspjeh donesenih mjera i „nacionalnoga zaključavanja“ potaknuo je ljude na razmišljanje da je opasnost prestala i da se uskoro mogu vratiti „pretpandemijskom“ životu (Srbljinović, Božić, Fath, 2020). „Sustav se mora naučiti koegzistirati s virusom u novom režimu koji će istovremeno omogućiti relativno normalan život i spriječiti pretjerano širenje virusa“ (Srbljinović, Božić, Fath, 2020, 414). Stabilizacijom situacije, u epidemiološkom smislu, došlo je do postupnoga ublažavanja restriktivnih mjera u gospodarskom i društvenom životu te je u daljnjem periodu vlast nastojala balansirati između uvođenja restriktivnih mjera i dopuštanja različitih društvenih i gospodarskih aktivnosti (Mikac, 2020a).

Navedeni model naglašava važnost socijalne kohezije u otpornosti sustava (Srbljinović, Božić, Fath, 2020). To je jasno vidljivo ako usporedimo dva ciklusa epidemije u Hrvatskoj. Naime, tijekom prvoga ciklusa, kada su građani podržali poduzete mjere, borba s pandemijom je bila puno uspješnija, ali tijekom drugoga ciklusa, kada je socijalna kohezija oslabila, došlo je do nagloga širenja epidemije u državi (Srbljinović, Božić, Fath, 2020).

Na ovome mjestu važno je napraviti komparaciju sa situacijom na razini Europske unije kako bi se mogao dobiti bolji uvid u način na koji se Hrvatska nosi s pandemijom. Nakon pojave prvih zaraženih osoba u zemljama članicama činilo se da je odgovor EU-a nekoordiniran. Uvođenjem mjera, poput zaključavanja i drugih hitnih mjera, ograničilo je slobodu ljudi u smislu mobilnosti, rada, udruživanja i obrazovanja. S druge strane, EU je uložila znatna sredstva u: istraživanje cjepiva, kupnju potrebe medicinske opreme, potpore ekonomija u zemljama članicama (posebno Fond za otpornost i oporavak) (Wolff, Ladi, 2020). U tom smislu, Wolff i Ladi (2020) naglašavaju da je sposobnost EU da adekvatno reagira na izazove veća tijekom COVID-19 krize u odnosu na prošle krize. Pandemija COVID-a 19 je zorno pokazala kako zdravstvena ugroza nema granica i da je suradnja među državama članicama i jasna potpora i pomoć europskih institucija neophodna za uspješnu borbu.

Uz navedeno, jedna od bitnih obilježja reakcije na COVID-19 krizu je osnaživanje uloge države na mnogim područjima: od upravljanja krizom, preko uvođenja restrikcija do vrlo ograničene suradnje s drugim državama (Mikac, 2020b). U tom smislu, Hrvatska se odlučila za pristup centraliziranoga odgovora na krizu. Vertikala upravljanja – Vlade Republike Hrvatske – Stožera civilne zaštite Republike Hrvatske je donosila, i još uvijek donosi, odluke

i koordinira aktivnosti vezane uz „borbu“ protiv bolesti COVID-a 19. U prvoj fazi pandemije uloga Nacionalnoga stožera i drugih vlasti je bio od presudnoga značaja dok je drugu fazu obilježilo nedostatak pouzdanoga vodstva (Srbljinović, Božić, Fath, 2020). No, činjenica je da u Hrvatskoj nije stvoren djelotvoran sustav upravljanja u kriznim situacijama (Barić, 2020). Naime, Hrvatska se suočava s četiri ključna problema, kada govorimo o kriznim situacijama: neizgrađen institucionalni okvir sustava upravljanja u kriznim situacijama, nerazrađeni pravni okvir za djelovanje u kriznim situacijama, nedovoljna pripremljenost za djelovanje u kriznim situacijama i nepostojanje jasne komunikacijske strategije u početnoj fazi krize (Mikac, 2020c).

Unatoč navedenome, ipak je uspostavljen, koliko-toliko, učinkovit sustav odgovora na aktualnu krizu. Razlog navedenome leži u činjenici da je u ključnom trenutku posao organizacije i vođenja preuzela skupina ljudi koje imaju razvijene organizacijske i komunikacijske sposobnosti potrebne za djelovanje u kriznoj situaciji. Također, potonja skupina ljudi je bila sposobna da, usprkos nerazvijenom i fragmentiranom institucionalnom okviru, stvori, relativno, djelotvorni sustav (Barić, 2020). No, odgovornost za donošenje strateških političkih odluka, koje se tiču svih građana i različitih aspekata društvenoga, ekonomskoga, zdravstvenoga i drugo života zemlje, je na najvišoj političkoj razini – pri Vladi Republike Hrvatske. Upravo, najviše razine političke vlasti imaju najveću odgovornost i snose najveću političku težinu krize (Mikac, 2020a).

4. POJEDINAC I PANDEMIJA COVID-a 19

Pandemiju COVID-19 treba smatrati kao novi oblik stresnoga ili traumatičnoga iskustva s različitim psiho-patološkim posljedicama (Fiorillo, Gorwood, 2020). Kao što je prethodno rečeno, situacija u kojoj se nalazimo, prouzrokovana pandemijom koronavirusne bolesti, ima brojna obilježja kriznih situacija. Potonje kod ljudi izazivaju osjećaje zbunjenosti, tjeskobe, straha, panike, nevjerice, ljutnje i bespomoćnosti (Bubić, 2020). Također, mogu izazvati „(…) vrlo snažne emocije i reakcije s kojima se ljudi teško mogu sami nositi. To nazivamo psihološkom krizom, stanjem koje se pojavljuje nakon izloženosti kriznoj situaciji“ (Bubić, 2020, 7). Navedeno, pokazuju brojne studije koje ukazuju na porast psihološkoga stresa (Di Nicola i sur., 2020; Moccia i sur., 2020; Odriozola-Gonzalez i sur., 2020., prema Meda i sur., 2020) simptoma depresije i anksioznosti (Gualano i sur., 2020; Kaparounaki i sur., 2020; Odriozola-Gonzalez i sur., 2020; Pieh i sur., 2020; Qiu i sur., 2020; Rehman i sur., 2020;

Verma i Mishra, 2020 prema Meda i sur., 2020), pri čemu osobe s postojećim psihopatološkim karakteristikama vjerojatnije mogu razviti mentalne probleme (Meda i sur., 2020). Uslijed prijetnje od zaraze virusom, dolazi do specifičnih emocionalnih i ponašajnih odgovora, kako na razini zajednice tako i na razini pojedinca. Na ovome mjestu važno je naglasiti da je pojačani osobni doživljaj opasnosti, straha i ugroze, u okolnostima pojave nove zdravstvene ugroze, normalan i očekivan. Unatoč navedenome, razina straha i panike, i s time povezanoga ponašanja, često nije odraz stvarnoga rizika, utemeljenoga na epidemiološkim podacima, već odraz osobnoga doživljaja i percepcije ugroze (Muslić, 2020).

Nadalje, zbog uvođenja restriktivnih mjera i „zaključavanja“ ljudi mogu razviti negativna mentalna stanja, pogoršati postojeću psihopatologiju ili razviti psihijatrijske simptome (Morganstein, Ursano, 2020), posebno depresiju, anksioznost, posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) i samoubilačke ideje (Gunnell i sur., 2020). Također, ljudi mogu prijaviti osjećaje straha, nervoze, tuge, krivnje (Desclaux, Badji, Ndione, Sow, 2017 prema Meda i sur., 2020) frustraciju i dosadu zbog zatvorenosti, gubitka uobičajene rutine i smanjenoga socijalnoga i fizičkoga kontakta s drugim ljudima (Hawryluck i sur., 2004 prema Meda i sur., 2020). Također, nekoliko čimbenika, koji su povezani s provođenjem mjera zaključavanja, mogli bi utjecati na ranjivost pojedinaca, poput socijalnoga distanciranje, samoizolacije, prisilnoga suživota s nečijom obitelji i drugo (Fiorillo, Gorwood, 2020). S obzirom na navedeno, ponašanja poput prejedanja, povećane konzumacije alkohola i drugih se mogu povećati tijekom karantene (Kontoangelos, Economou, Papageorgiou, 2020; Brooks i sur., 2020; Bourion-Bedes i sur., 2020). U tom smislu, Svjetska zdravstvena organizacija je upozorila na potencijalne rizike povećane konzumacije alkohola tijekom zatvaranja što bi moglo povećati učestalost konzumacije alkohola u budućnosti (Evans, Alkan, Bhangoo, Tenenbaum, Ng-Knight, 2021). No, neke studije naglašavaju da bi ljudi mogu iskusiti i povećani osjećaj učinkovitosti zbog potrebe prilagođavanja situacijskim potrebama te ostati učinkoviti u svom poslu i obiteljskome okruženju„ (Gunnell i sur., 2020).

Pojedini autori (Reger, Stanley, Joiner, 2020; Thakur, Jain, 2020) naglašavaju da bi se mediji i istraživači trebali suzdržati od povezivanja zaključavanja s razvojem psiholoških posljedica, čiji bi prikaz mogao biti štetniji nego zaključavanje samo po sebi (Ahmad, Murad, 2020; Gao i sur., 2020; Guo i sur., 2020; Sonneck i sur.,1994; Townsend i sur., 2020 prema Castellini, i sur., 2021), barem dok se ne utvrde jasne i nedvojbene znanstvene poveznice.

4.1. Sustavni utjecaj pandemije COVID-a 19

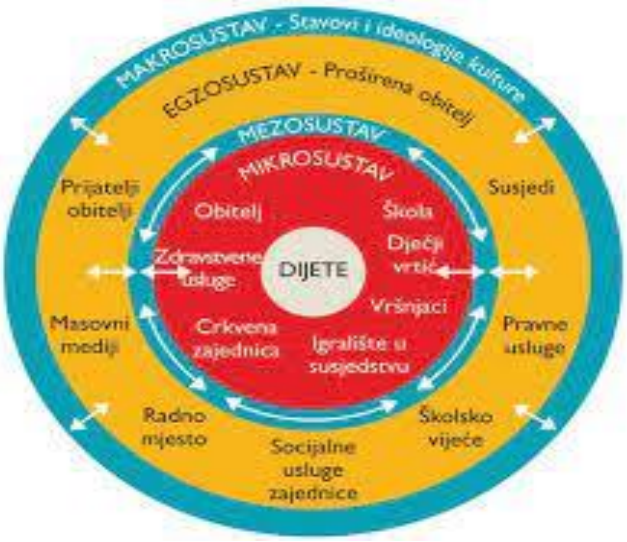
Pandemija COVID-a 19 značajno je izmijenila svakodnevni život djece, obitelji, nastavnika, odgajatelja i cjelokupnoga društva. U razumijevanju navedenoga može nam pomoći ekološka teorija Uriea Bronfenbrennera. Naime, razvoj se uvijek odvija u nekom kontekstu, okruženju, pri čemu se ono ne odvija samo u neposrednom okruženju već na razvoj utječu svi sustavi koji okružuju pojedinca. Potonje Bronfenbrenner prikazuje kao niz koncentričnih krugova u čijem središtu je pojedinac (dijete). Navedeni odnos je recipročan jer okruženje utječe na pojedinca kao što i pojedinac utječe na okruženje. Bronfenbrenner govori o utjecaju pet sustava (Vasta, Haith, Miller, 2005; Ljubetić, 2007; Ljubetić, 2014):

a) mikrosustavu
b) mezosustavu
c) egzosustavu
d) makrosustavu
e) kronosustavu[6]

U daljnjem tekstu promotrit će se utjecaj pandemije COVID-a 19 na razini pet prethodno navedenih sustava (vidi Sliku 1).

U literaturi se ističe da je najvažniji sustav potpore, mikrosustav, ostao netaknut za pojedince u vremenu pandemije COVID-a 19. Uvođenjem socijalne izolacije dijete je vrijeme, uglavnom, provodilo u obiteljskom mikrosustavu, bez uobičajene interakcije s drugim mikrosustavima (Klasnić, Đuranović, 2020). Tako se ističe da djeca i odrasli koji žive u proširenim obiteljima mogu imati prednost nad onima koji žive u nuklearnim obiteljima jer imaju manju mogućnost interakcije. Također, Sing i sur., 2020., Chin i sur., 2020., Sahoo i sur. (prema Haleemunnissa, Didel , Kumar Swami, Singh, Vyas, 2021) ističu da tijekom pandemije nije došlo do promjene u kvaliteti odnosa između supružnika i djece. U navedenim studijama dio ispitanika je iskazao i pozitivnu promjenu u odnosima što nam može ukazati da je dodatno vrijeme koje su roditelji i djeca proveli zajedno, tijekom razdoblja zaključavanja, ojačalo veze u obiteljima.

[6] Kronosustav je peti sustav kojega je U. Bronfenbrenner naknadno dodao svojoj bioekološkoj teoriji.

Slika 1. Prikaz Bronfenbrennerovoga ekološkoga modela[7]

Nadalje, na razini mezosustava pandemija koronavirusa djeluje kao antisocijalni element jer je, uslijed uvođenja protuepidemijskih mjera, prisilila obitelji da provode većinu vremena zajedno, odvojeni od ostatka društva (Ramaswamy, Seshadri, 2020). Dakle, socijalno distanciranje je nametnuto kao nova norma što je negativno povezano s emocionalnom dobrobiti pojedinca. U tom smislu, autori naglašavaju da je potrebno naglasak staviti na fizičkome distanciranju, a ne na socijalnome, kako bi se izbjegle neželjene emocionalne posljedice (Singh i sur., 2020; Dalton i sur., 2020; Cheng, 2020 i drugi prema Haleemunnissa i sur., 2021). Navedeno je važno jer emocionalni razvoj svakoga djeteta ovisi o cjelokupnome okruženju - obitelji, školi i društvu (Ramaswamy, Seshadri, 2020). Tako, neizvjesnosti oko ponovnoga povratka u školu i normalizacije života negativno utječu na mentalno zdravlje djece/studenata (Singh i sur., 2020). Uz navedeno, mladi su tijekom razdoblja zaključavanja značajno više vremena provodili u virtualnome svijetu što može dovesti do neželjenih posljedice poput gubitka interesa za tradicionalne oblike obrazovanje, smanjenje interesa za socijalnom interakcijom, kašnjenje u razvoju govora i jezika i drugo (Haleemunnissa i sur., 2021).

Egzosustav, koji se odnosi na okruženje u kojima pojedinac (dijete) izravno ne sudjeluje, ali događaji unutar toga okruženja mogu utjecati na njega, je također pogođen pandemijom COVID-a 19. Naime, važnost provođenja kvalitetnoga vremena u aktivnostima na otvorenome za fizički i mentalni razvoj djece je svima poznata. Stoga, zabrane, vezane uz

[7] https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/program_za_razvoj_djece_final_web.pdf. (26.6.2021.)

ograničenje kretanja, su utjecale na smanjenje fizičke aktivnosti, nepravilniju prehranu i drugo. Također, usmjeravanje cjelokupnoga zdravstvenoga sustava prema skrbi za oboljele od COVID-a 19 dovela je u pitanje dostupnost brze i adekvatne zdravstvene usluge za mlade (Graham i sur., 2020). Također, djeca i mladi su bili prisiljeni prekinuti fizičke veze s članovima proširene obitelji (Klasnić, Đuranović, 2020). Osim navedenoga, restrikcije uvedene u području gospodarstva utjecala su na gubitke poslova za mnoge roditelje što je ugrozilo egzistenciju mnogih obitelji u svijetu (Haleemunnissa i sur., 2021).

Na razini makrosustava financijska kriza koja je pogodila svijet, a što je posljedica mjera zaključavanja, utjecala je na pojačano kreditno zaduživanje, gubitke radnih mjesta, povećanu razinu siromaštva i drugo. Siromaštvo je povezano s lošijih higijenskim standardima i otežanim pristupom kvalitetnom zdravstvenom uslugom, ponajprije cjepivima, što je u okolnostima pandemije virusne bolesti uvelike otežavajući čimbenik (OECD, 2020). Također, istraživanja pokazuju da je u zemljama s niskim osobnim dohotkom došlo do povećanja broja maloljetničkih trudnoća, iskorištavanja djece, povećanoga nasilja u obitelji i drugo (Haleemunnissa i sur., 2021).

Na kraju, kronosustav, razina koja se odnosi na događaje i prijelaze koji se događaju tijekom života pojedinca. Dakle, odnosi se na promjene tijekom vremena unutar djeteta i promjene unutar svakoga od navedenih sustava, a koji utječu na djetetov razvoj (Ljubetić, 2014). Također, kronosustav u obzir uzima i netipične sociopovijesne uvjete koji utječu na ljudski razvoj, što bi svakako uključivalo proglašenje pandemije COVID-19, u ožujku 2020. godine (Vaterlaus, Shaffer, Patten, Spruance, 2021). Tako, utjecaj koji će pandemija COVID-a 19 imati na razvoj djece i mladih ove godine imat će posljedice tijekom nekoliko narednih godina (Mulcahy, 2020). Djeca će odrasti sjećajući se kako je jedan dio njihovoga djetinjstva/mladosti obilježile pojave poput socijalnoga distanciranja, samoizolacije, komunikacije isključivo putem Interneta i društvenih mreža i drugo (Grant, Anderson-Nathe, 2020). Kao što je prethodno navedeno, uslijed pojave pandemije i uvođenja različitih protuepidemijskih mjera dogodile su se značajne promjene u pojedinim sustavima koje imaju posredan ili neposredan utjecaj na djetetov razvoj. Također, kao što je opisano u uvodu poglavlja, pandemija je nedvojbeno utjecala na socijalna i emocionalna stanja pojedinca (djeteta), a smjer i intenzitet toga utjecaja upravo ovisi o adekvatnoj potpori svih sustava koji utječu na djetetov razvoj. Sukladno navedenome, kao sistemski pristup, kronosustav se može koristiti kao dio savjetodavne strategije koja promatra cjelokupne obrasce i odnose kako bi se razumjele i prepoznale mogućnosti intervencija (Mulcahy, 2020).

4.2. Odnos prava i odgovornosti tijekom pandemije

„*Mi nismo putnici na svemirskom brodu koji se zove Zemlja, mi smo njegova posada. Mi nismo stanovnici ovoga planeta, mi smo njegovi građani. Razlika između to dvoje zove se* - ***odgovornost.***“ (Russell Schweickart)
(Spajić-Vrkaš, Stričević, Maleš, Matijević, 2004, 223)

Demokratsko društvo zahtijeva „informirane, odgovorne, participativne i kritične građane - tj. građane koji su svjesni da život u zajednici ne uključuje samo prava već i određene dužnosti“ (Duerr, Spajić-Vrkaš, Martins 2000, 12). Naime, demokracija nije samo politički sustav i oblik upravljanje već i način života u zajednici. U tom smislu, očekuje se da građani aktivno koriste svoja prava, ali samo ako u njima uživaju svi građani te ako svi doprinose njihovome očuvanju i razvoju (Duerr, Spajić-Vrkaš, Martins, 2000). Dakle, „(…) svatko ima upravo onoliko prava i sloboda koliko imaju svi drugi ili, još preciznije, prava i slobode jedne osobe završavaju tamo gdje počinju prava i slobode druge osobe“ (Spajić-Vrkaš, Stričević, Maleš, Matijević, 2004, 20-21). U tom smislu, usklađenost prava i pripadajućih dužnosti jedna je od ključnih pretpostavki uspješnoga funkcioniranja demokratskoga društva u kojemu je interes građana i cjelokupnoga društva zaštićen od samovolje političkih vlasti, moćnih grupa i drugih osoba (Spajić-Vrkaš, Stričević, Maleš, Matijević, 2004). No, kada se govori o pravima i slobodama koji pripadaju pojedincu rijetko se spominju dužnosti ili obveze pojedinca prema zajednici u kojoj živi i djeluje. „Država je jedina instanca od koje se očekuje i zahtijeva preuzimanje određene razine odgovornosti za pojedinca i zajedničko dobro. Od države se očekuje da osigura i zaštiti temeljna ljudska prava, ali i da znanja o njima posreduje u nastavi“ (Duerr, Spajić-Vrkaš, Martins, 2002, 15 prema Kovacs, 1999). U tom smislu, država ima još i dodatnu obvezu da pojedincu zagarantirana prava i osigura.

Europska unija upozorava da je kriza izazvana pandemijom u većini zemalja dovela do donošenja mjera kojima su ograničene brojna ljudska prava, osobito sloboda kretanja i okupljanja. Također, naglašava se da je došlo do narušavanja demokracije i smanjenja prostora za djelovanje civilnoga društva u nekim zemljama. Uz navedeno, ističe se da je način na koje države odgovaraju na krizu COVID-a 19 će imati dugoročne posljedice na ljudska prava.[8] S toga, Unija naglašava da se „sve mjere kojima se odgovara na pandemiju

[8] https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0014_HR.html. (7.6.2021.)

moraju temeljiti na ljudskim pravima i načelima nediskriminacije te biti usklađene s njima (…)“.[9]

Slijedom navedenoga, zadatak svih pedagoških i andragoških aktivnosti bi trebalo biti osnaživanje aktivnoga sudjelovanja i doprinosa zajednici (Duerr, Spajić-Vrkaš, Martins, 2000). U tom smislu, obrazovanje za demokratsko građanstvo[10], koje je usmjereno na pripremu odgovornih i informiranih građana, naglašava tri cilja: omogućiti građanima stjecanje znanja, sposobnosti i kompetencija potrebnih za aktivno sudjelovanje u demokratskom društvu; stvarati mogućnosti za dijalog i raspravu, rješavanje sukoba i konsenzus, komunikaciju i interakciju; izgraditi svijest o pravima i odgovornostima, vrijednosnim normama, pravilima ponašanja te etičkim i moralnim pitanjima društvene zajednice (Duerr, Spajić-Vrkaš, Martins, 2002, 18).

Ljudi kao društvena bića imaju određena prava, ali se ta prava mogu sukobiti s pravima i slobodama drugih. Stoga, u situacijama ugroze, se opravdava intervencija na ljudskim slobodama kako bi se zaštitila prava drugih. U tom smislu, razvidno je da s pravima i slobodama dolaze i odgovornosti (Takunda, Lanphier, 2020). Tako, Mill (2003) naglašava kako je opravdano umanjiti slobode radi individualne i kolektivne (samo)zaštite. Slijedom navedenoga, postoji značajna odgovornost za reduciranje sloboda kada njihovo ostvarivanje ugrožava druge. U okolnostima javnozdravstvene ugoze, kao što je pandemija bolesti COVID-a 19, postoje kolektivna i pojedinačna odgovornost za promicanje sloboda, ali i za sprječavanje ugroze. Uživanje određenih prava povlači za sobom odgovornosti prema drugima i prema zajednici. Navedeno, se može zorno prikazati na primjeru javnozdravstvenoga zahtjeva za socijalnim distanciranjem. S jedne strane, potonje se opravdava „načelom štete“ odnosno ograničavanje sloboda samo na razini koja je proporcionalna šteti koju želimo izbjeći. S druge strane, kada zahtjev za socijalnim distanciranjem pogoršava postojeću situaciju ili uzrokuje novu ugrozu (poput gubljenja posla,

[9] Ibid.

[10] Obrazovanje za demokratsko građanstvo definira se kao „niz složenih praksi i aktivnosti koje se ustanovljuju 'odozdo prema gore', s ciljem pripreme učenika, mladih i odraslih za aktivno i odgovorno sudjelovanje u odlučivanju na razini lokalne zajednice, a u svrhu promicanja i jačana demokratske kulture temeljene na svijesti i obvezi prema zajedničkim temeljnim vrednotama, kao što su ljudska prava i slobode, ravnopravnost razlika i vladavina prava, na njihovu vlastitu korist i na korist društva kao cjeline. Usmjereno je na osiguranje cjeloživotnih preduvjeta za usvajanje, primjenu i širenje informacija, vrijednosti i vještina povezanih s demokratskim načelima i procesima u širokom prostoru formalnih i neformalnih mogućnosti učenja i poučavanja“ (Duerr, Spajić-Vrkaš, Martins, 2002, 19-20).

imovinske i materijalne nesigurnosti i drugo) pojavljuje se obveza za uvođenjem mjera za ublažavanjem novonastale štete (Takunda, Lanphier, 2020).

4.3. Studenti u COVID-19 pandemiji

Dosada provedena istraživanja upućuju na to da su mlađe odrasle osobe posebno pogođene pandemijom COVID-a 19 i ograničenjima koja iz toga proizlaze (Gonzalez-Sanguino i sur., 2020; Ozamiz-Etxebarria i sur., 2020; Ahmed i sur., 2020; Huang, Zhao, 2020 prema Evans i sur., 2021). Navedeno, je posebno zabrinjavajuće s obzirom na to da je, čak i u razdoblju prije pandemije, raširenost problema mentalnoga zdravlja bila u porastu među mlađim odraslim osobama (Calling i sur., 2017 prema Evans i sur., 2021). Kao posljedica zatvaranja škola i sveučilišta studenti su se suočili sa stresom, depresijom i tjeskobom (Asanov i sur., 2021; De Oliveira Araújo i sur., 2020 prema Bourion-Bedes i sur., 2021) te sa snažnim negativnim utjecajem na njihov društveni život, poput prijateljstva, emocionalne podrške i drugoga (Elmer, Mepham, Stadtfeld, 2020) pri čemu je većina studenata imala umjerenu do ozbiljnu razinu stresa (Bourion-Bedes, 2021). Naime, školovanje, u vrijeme pandemije COVID-19 bolesti, u većini zemalja svijeta provodi se putem obrazovanja na daljinu pri čemu je važno naglasiti da je provedba nastave na daljinu na svim razinama odgojno-obrazovnoga sustava, koja je započela tijekom prve polovine 2020. godine, bila najbolji mogući način osiguranja prava na školovanje (Batarelo Kokić, 2020). Studenti kao prednosti ovakvoga načina studiranja navode: fleksibilan raspored, slobodno planiranje vremena, više vremena za odmor, smanjenje troškova, zdravija i kvalitetnija prehrana i drugo. No, s druge strane, kao glavne nedostatke navode pretjeranu izloženost tehnologiji, nedostatak praktične nastave, smanjenje komunikacije s kolegama i nedostatak materijalne infrastrukture i adekvatne potpore u učenju (European Students' Union, Institute for the Development of Education, MZO, Sveučilište u Zadru, 2021).

Također, Elmer, Mepham, Stadtfeld (2020) naglašavaju da bi, uslijed smanjenja socijalne interakcije te utjecaja novih stresora, studenti mogli iskusiti negativne posljedice na vlastito mentalno zdravlje. Tako, istraživanja pokazuju pogoršanje simptoma depresije kod studenata u razdoblju provođenja „nacionalnoga zaključavanja" (Husky, Koyess-Masfety, Swendsen, 2020; Meda i sur., 2021). Nadalje, dio istraživanja pokazuje da je na studente socijalna izolacija utjecala u različitom stupnju, neovisno o spolu (Meda i sur., 2021), dok istraživanje Cao i sur. (prema Bourion-Bedes i sur., 2020) ukazuju da su studentice u većem riziku od

razvoja negativnih posljedica na mentalno zdravlje u odnosu na muške studente zbog izraženije emocionalnosti (Aslan, Pekince, 2020 prema Bourion-Bedes, sur., 2020).

Kada govorimo o načinima suočavanja s prethodno navedenim, dio istraživanja ukazuje na značajan pad upotrebe alkohola u vremenu zaključavanja (Evans i sur., 2021) što, prema autorima, daje određenu sigurnost da mladi ljudi neće upotrebljavati alkohol kao strategiju suočavanja s posljedicama pandemije. S druge strane, Ye i sur. (2020) ukazuju kako je dio studenata ipak pribjegavao negativnim načinima suočavanja, poput pijenja i pušenja i konzumiranja psihoaktivnih tvari. Navedeno nas ne bi smjelo iznenaditi s obzirom na ionako visoku prevalenciju mentalnih poremećaja na sveučilištima (Auerbach i sur., 2016 prema Bourion-Bedes i sur., 2021). Stoga, bilo je razumno očekivati da će protuepidemijske mjere, kao što je provođenje zaključavanja, izazvati značajan utjecaj na studentsku populaciju zbog promjena i izazova koji su povezani s prijelazom u odraslu životnu dob (Husky, Koyess-Masfety, Swendsen, 2020).

Slijedom navedenoga, možemo reći kako su studenti, posebno oni iz ranjivih skupina, značajno pogođeni pandemijom te se suočavaju s nizom dodatnih izazova. Stoga, kratkoročno gledano pojačana je nejednakost pristupa visokom obrazovanju svim skupinama studenata te su povećane šanse za napuštanje studija. Osim kratkoročnoga utjecaja, naglašava se da će pandemija, na srednjoročnom planu, imati negativan utjecaj na pravednost i socijalnu uključenost u predtercijarno obrazovanje (European Students' Union, Institute for the Development of Education, MZO, Sveučilište u Zadru, 2021).

5. MEDIJI I PANDEMIJA COVID-a 19

„Svatko ima pravo na slobodu izražavanja."
(Povelja EU-a o temeljnim pravima)

„Vrijeme u kojem živimo opisuje se kao informacijsko doba, a ključnu ulogu u njemu imaju upravo informacije" (Krelja Kurelović, Tomac, Polić, 2021, 120). Danas postoje različiti izvori informiranja, s gotovom nepreglednim količinama informacija. Ipak, to ne znači da su ljudi u komunikacijskome dobu kvalitetno informirani. Upravo zbog velike količine informacija i njihovoga brzoga protoka teško je razlikovati točne, kvalitetne i objektivne informacije (vijesti) od onih lažnih, neprovjerenih i subjektivnih[11]. Dezinformacijama se

[11] Razlikujemo tri vrste informacijskih poremećaja. Prvo, misinformacije koje predstavljaju lažne informacije koje nisu kreirane s namjerom da nanesu štetu. Drugo, dezinformacije su lažne informacije kreirane s

nastoji utjecati na javno mnijenje i demokratske procese te narušiti povjerenje u tradicionalne medije. U okolnostima javnozdravstvene ugroze svjetskih razmjera, širenje dezinformacija se događa globalno, najčešće putem društvenih medija (Krelja Kurelović, Tomac, Polić, 2021). Nielsen, Fletcher, Newman, Brennen, Howard (2020) (prema Krelja Kurelović, Tomac, Polić, 2021, 122) govore o infodemiji kao „fenomenu preobilja informacija (istinitih i lažnih) o određenoj temi koje se nekontrolirano šire, što otežava pronalaženje jasnih i vjerodostojnih poruka, pouzdanih izvora i rješenja problema".

Putevi i brzina širenja tradicionalnih znanstvenih publikacija i tradicionalnih načina komuniciranja poznati su kao spori. Stoga, društvene mreže spadaju među najčešće korištene izvore informacija na svijetu zbog laganoga i jeftinoga pristupa Internetu i velikoga broja registriranih korisnika na tim platformama. Navedeno ih čini jednim od najlakših i najučinkovitijih načina širenja informacija (González-Padilla, Tortolero-Blanco, 2020). Tako su društvene mreže postale ključan alat za održavanje komunikacije s prijateljima i obiteljima u vremenu provođenja strogih protuepidemijskih mjera (Brooks, Webster, Smith, Woodland, Wessely, Greenberg i sur., 2020). Nadalje, platforme društvenih mreža koriste se za informiranje ljudi o javnozdravstvenim mjerama s ciljem sprječavanja širenja zaraze (Bao, Cao, Xiong, Tang, 2020). Važno je naglasiti i odgovornost koje mediji i društvene mreže imaju u vremenu pandemije jer bi oni mogli imati vrlo korisnu ulogu u ublažavanju utjecaja posljedica pandemije i na mentalno zdravlje ljudi kroz pružanje socijalne podrške, relevantnih zdravstvenih informacija, psihološkoga savjetovanja tijekom nametnute obveze fizičkoga distanciranja (Liu, Yang, Zhang, 2020).

Naravno, uloga društvenih mreža tijekom pandemija nije samo pozitivna. Studije su pokazale kako je tijekom pandemije propuštena prilika za širenje kvalitetnih informacija o načinima sprječavanja zaraze od bolesti COVID-a 19. No, društvene mreže su pomogle u širenju znanstvenih publikacija jer su istraživanja pokazala povećani broj preuzimanja i citiranja znanstvene literature koja je bila dijeljena putem Facebooka, Twittera i drugih društvenih medija (Eysenbach, 2011; Allen, Stanton, Di Pietro, Moseley, 2020; Teoh, Mackenzie, Tortolero, Rivas, 2020 prema González-Padilla, Tortolero-Blanco, 2020). Inima se najčešće zamjera kako informacije koje dolaze do krajnjih korisnika najčešće nisu aktualne, znanstveno i stručno provjerene te da često znanje biti i lažne ili neprimjenjive u svim

namjerom da nanesu štetu i malinformacije odnose se na informacije utemeljene na stvarnosti koja se koristi za namjerno korištenje štete (Krelja Kurelović, Tomac, Polić, 2021).

okruženjima (González-Padilla, Tortolero-Blanco, 2020).[12] Sukladno navedenome, pojava dezinformacija na društvenim mrežama predstavlja značajan problem u borbi protiv pandemije (Bao, Cao, Xiong, Tang, 2020). Naime, širenje neprovjerenih glasina, lažnih vijesti i namjernih dezinformacije uzrokuje nepovjerenje građana prema zdravstvenome sustavu i dodatno ugrožava javno zdravlje (Limaye, Sauer, Ali, Bernstein, Wahl, Barnhill, i sur., 2020).

S obzirom na navedeno, Europska unija je, u prosincu 2020. godine, usvojila zaključke kojima se pozivaju zemlje članice na zajedničko djelovanje u cilju suzbijanja hibridnih prijetnji, koje uključuje i dezinformacije. U kontekstu sve raširenijega dezinformiranja povezanoga s epidemijom bolesti COVID-a 19 tijela Europske unije rade na podizanju svijesti o opasnostima dezinformiranja i promiču upotrebu vjerodostojnih izvora**.** U tom smislu, Europska komisija je donijela dokument *„Borba protiv dezinformacija"* (2020)[13] kako bi razbila mitove[14] o pandemiji koronavirusa i pomogla razlikovati činjenice od lažnih priča.[15]

5.1. Medijska kampanja „*Misli na druge – cijepi se!*"

Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske i Hrvatski zavod za javno zdravstvo su pokrenuli informativno-medijsku kampanju, pod naslovom „*Misli na druge – cijepi se!*" (vidi Sliku 2) s ciljem da se građanima omogući što više informacija na temelju kojih će donijeti vlastitu odluku o cijepljenju protiv bolesti COVID-a 19. Također, cilj hrvatske nacionalne kampanje je „građanima pružiti što više informacija o cjepivu, njegovim svojstvima i učincima, mogućim popratnim neželjenim pojavama nakon cijepljenja i kontraindikacijama za

[12] U kontekstu uloge društvenih mreža važno je spomenuti i fenomen „bubble filters-a". Naime, navedeni koncept, koji je skovao Eli Pariser, 2011. godine, govori o tzv. „personaliziranom ekosustavu" u kojem algoritmi, putem podataka koji su prikupljeni o korisniku, daju samo informacije i objave koje su kompatibilne s razmišljanjima i stavovima korisnika. Navedeno, predstavlja značajan problem i izazov u borbi protiv ugroze kao što je COVID-19 jer svi korisnici ne dobivaju aktualne, točne i provjerene informacije o mjerama zaštite, simptomima bolesti, načinima suočavanja i drugo (Pariser, 2011 prema González-Padilla, Tortolero-Blanco, 2020).

[13] https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_hr. (13.6.2021.)
Navedeni dokument je nastao na temelju „Akcijskog plana za borbu protiv dezinformiranja" (2018).

[14] Svjetska zdravstvena organizacija prikupila je informacije o nekim od najraširenijih mitova o pandemiji koronavirusa. Vidjeti na: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters (13.6.2021.)

[15] https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/coronavirus/fighting-disinformation/. (13.6.2021.)

cijepljenje, kao i organizaciji i načinima provedbe programa cijepljenja za sve građane koji se odluče cijepiti.“[16]

Slika 2. Logo hrvatske informativno-medijske kampanje „*Misli na druge – cijepi se!*“[17]

Uz navedeno, ističe se da cilj kampanje nije nagovaranje bilo kojega građanina ili skupine na nekritičko prihvaćanje odluke o cijepljenju, već ukazati na to da je cijepljenje jedini uspješni način smanjivanja utjecaja virusa COVID-a 19 na naše živote. Unatoč navedenome, navodi se kako se osobna isključivost ipak pokazala vrlo opasnom za širu društvenu zajednicu.[18] Putem društvenoga apela nastoji se senzibilizirati društvo i pozvati na solidarnost i empatiju prema drugima. Važno je naglasiti da se kampanjom ističe da je cijepljenje slobodna odluka svakoga građanina. Kampanja RH je dio zajedničke kampanje Europske unije, pod sloganom “*Zajedno kroz krizu*”, koja naglašava da „naprijed ne možemo podijeljeni nego u zajedništvu: s istraživačima, medicinskim osobljem, znanstvenicima, učiteljima, prijateljima i susjedima koji djeluju u pozadini.“[19] Osim navedene informativno-medijske kampanje pokrenuta je i kampanja „*Imaš znanje, budi primjer!*“ koju je pokrenulo osam strukovnih zdravstvenih komora s ciljem dodatnoga informiranja zdravstvenih djelatnika o važnosti i pojedinim aspektima cijepljenja protiv virusa SARS-CoV-2. Kampanja se temelji na komunikaciji i informiranju putem društvenih mreža zdravstvenih komora (Facebooka, Twittera, YouTubea), edukativnih videozapisa, webinara i drugo.[20]

[16] https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/12/HZJZ_O_-kampanji.pdf. (11.6.2021.)
[17] https://www.kbco.hr/pocelo-cijepljenje-misli-na-druge-cijepi-se/. (11.6.2021.)
[18] https://www.adiva.hr/zdravlje/koronavirus/pokrenuta-informativno-edukativna-kampanja-misli-na-druge-cijepi-se/. (11.6.2021.)
[19] https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/12/HZJZ_O_-kampanji.pdf. (11.6.2021.)
[20] https://www.budiprimjer.hr/o-kampanji/. (13.6.2021.)

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

6.1. Cilj i problemi istraživanja

Cilj ovoga istraživanja je ispitati stavove studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19 iz pedagogijske perspektive.

S obzirom na navedeni cilj istraživanja, postavljeni su sljedeći istraživački problemi:

1. Ispitati čimbenike koji utječu na odluku studenata o cijepljenje protiv COVID-a 19.
2. Ispitati razinu građanske odgovornosti studenata u odnosu na cijepljenje protiv COVID-a 19.
3. Ispitati utjecaj medija i medijskoga izvještavanja na odluku studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19.

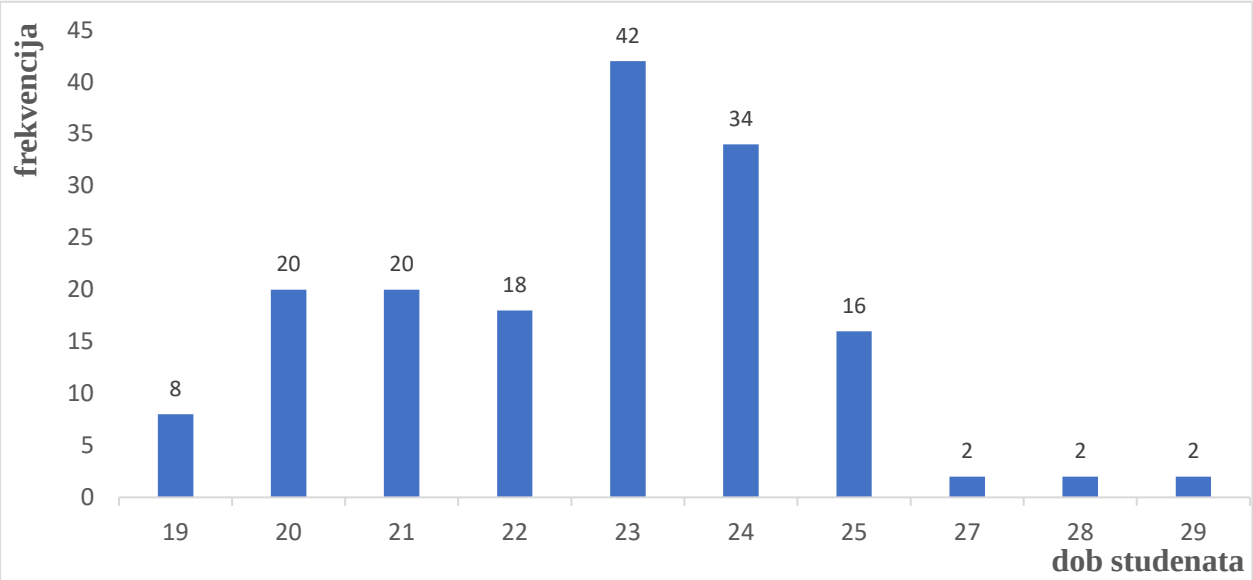
6.2. Postupak istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom ljetnoga semestra akademske godine 2020./2021. U istraživanju su sudjelovali studenti s različitih područja Republike Hrvatske. Zbog izvanrednih okolnosti, izazvanih bolešću COVID-a 19 i proizašlih ograničenja, istraživanje je provedeno putem online upitnika na platformi *Google Forms*. Ispitanici su upoznati s time da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno te da će njihovi odgovori biti isključivo korišteni u statističke svrhe. Također, na početku upitnika su upoznati s ciljem istraživanja i razlogom zbog kojega se isto provodi. Nakon prikupljanja relevantnoga broja ispitanika pristupili smo obradi i interpretaciji podataka. Statistička obrada podataka je napravljena u programu *IBM SPSS Statistics 22*.

6.3. Uzorak

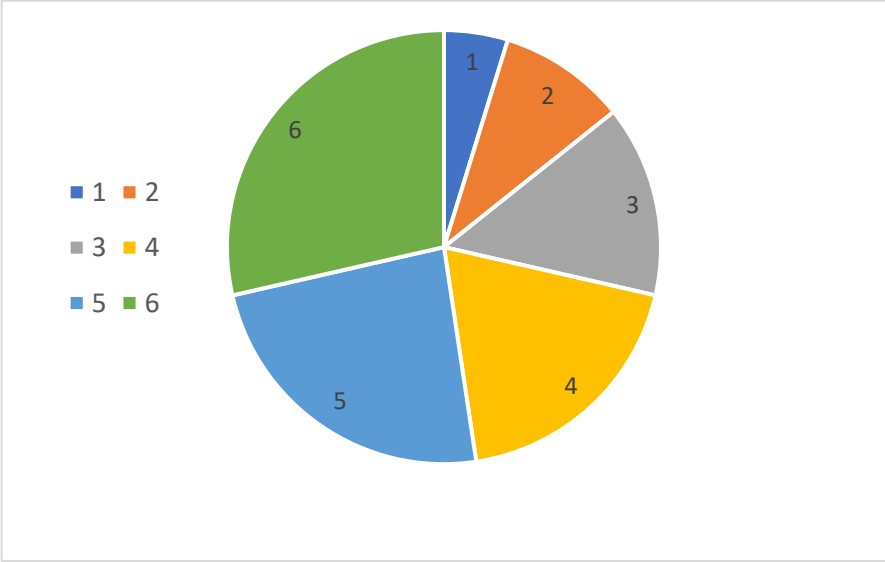
U istraživanju je korišten prigodan uzorak koji je karakterističan za istraživanja koja se provode na studentskoj populaciji. Nedostaci ne-probabilističkih uzoraka, u koje spada i prigodni, jest nemogućnost uopćavanja dobivenih rezultata izvan uzorka na kojem su dobiveni. No, zbog svoje ekonomičnosti i pristupačnosti imaju brojne prednosti nad probabilističkima uzorcima (Milas, 2009).

U ovom istraživanju sudjelovala su 164 studenta, među kojima je bilo 128 studentica (78%) i 36 studenata (22%) u dobi od 19 do 29 godina (M=22,67; SD=1,98). Raspodjela uzorka s obzirom na spol prikazana je na Slici 1.

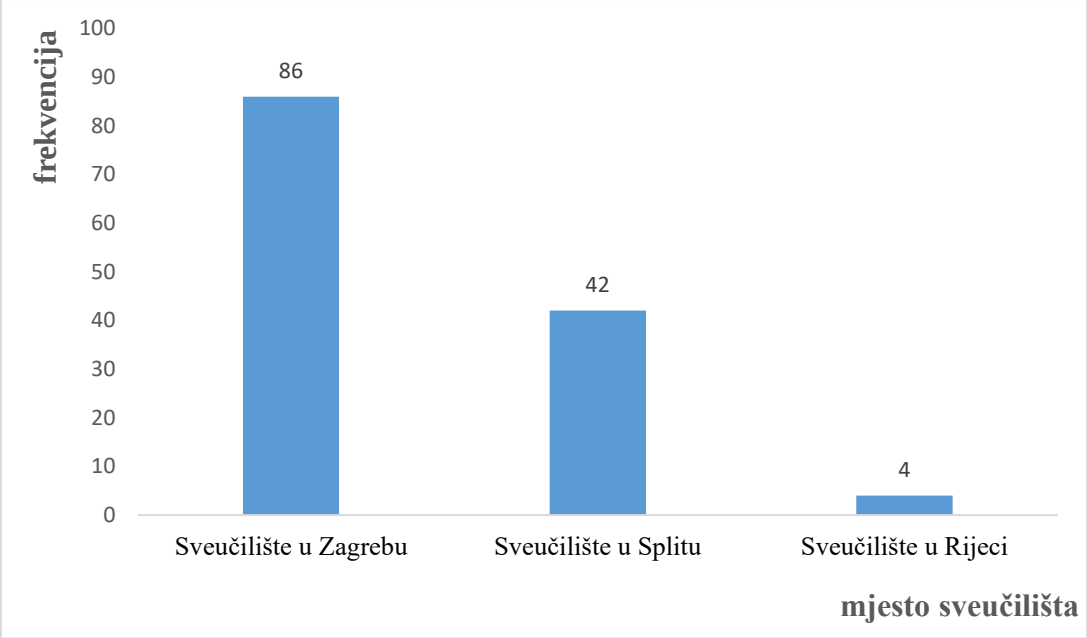
Slika 3. Raspodjela sudionika po dobi

U sklopu ispitivanja sociodemografskih obilježja sudionika utvrđena je godina studija koju sudionici pohađaju (M=3,46; SD=1,40) i mjesto studiranja.[21] Raspodjela sudionika po godini studija je prikazana na Slici 2., a distribucija sudionika po mjestu studiranja na Slici 3.

Slika 4. Raspodjela sudionika po godini studija koju pohađaju

[21] U obradi podataka su korišteni samo odgovori na temelju kojih se nedvojbeno moglo utvrditi na kojem Sveučilištu pojedini studenti studiraju (N=132).

Slika 5. Raspodjela sudionika po mjestu studiranja

6.4. Instrument istraživanja

Za potrebe ovoga istraživanja izrađen je upitnik temeljen na mješovitoj metodologiji. Mješoviti istraživački pristup sastoji se od miješanja kvantitativnoga i kvalitativnoga pristupa u jednom istraživanju (Este, Sitter, Maclaurin, 2009 prema Sekol, Maurović, 2017). Navedeni pristup dobar je za testiranje teorija, odnosa, identificiranje određenih obrazaca podataka ili čak uspostavljanje uzročno-posljedičnih veza između pojava. U tom smislu, koristi se vjerodostojnost i dosljednost podataka te mogućnost generaliziranja rezultata koje pruža kvantitativna metoda kao i vjerodostojnost i autentičnost kvalitativnih metoda (Sekol, Maurović, 2017). Nadalje, anketa ili upitnik je poseban oblik ne-eksperimentalnoga istraživanja koji se u društvenim znanostima koristi najčešće s ciljem ispitivanja rasprostranjenosti neke pojave ili s ciljem upoznavanja stavova i mišljenja populacije o određenim društveno relevantnim problemima ili pitanjima, što je i glavni predmet ovoga istraživanja (Milas, 2009). Najčešći nedostaci upitnika, kao istraživačke metode, vezuju se uz problem povećavanja nesustavnoga varijabiliteta (smanjenja pouzdanosti) koji se odnosi na: način postavljanja pitanja, neposjedovanje stava i redoslijed pitanja u upitniku te na sustavno iskrivljavanje odgovora uslijed postavljanja osjetljivih pitanja i davanja društveno poželjnih odgovora (Milas, 2009).

Upitnik se sastoji od četiri pitanja demografskoga tipa (spol, dob, studij, godina studija), dvadeset jedne tvrdnje prikazane na Likertovoj skali sa stupnjem slaganja od 1 do 5 (broj 1 označavao je potpuni stupanj neslaganja, broj 2 djelomični stupanj neslaganja, broj 3 značio je da se ispitanik niti slaže niti ne slaže sa zadanom tvrdnjom, broj 4 označavao je djelomično slaganje s tvrdnjom, a broj 5 potpuno slaganje s tvrdnjom), tri pitanja objektivnoga tipa o cijepljenju i/ili namjeri cijepljenja te šest kvalitativnih pitanja.

7. REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati će biti prikazani u odnosu na artikulirani cilj i probleme istraživanja. Svi rezultati, u sklopu pojedinoga problema istraživanja, bit će tumačeni i argumentirani dobivenim kvalitativnim i kvantitativnim podacima. Prvotno će se prikazati deskriptivni parametri pojedinih čestica na Likertovoj ljestvici.

7.1. Deskriptivni parametri

Podaci dobivenim deskriptivnom analizom odgovora sudionika na Likertovoj ljestvici (vidi Tablica 1.) pokazuju kako relativno veliki broj sudionika smatra da je cijepljenje izraz „građanske odgovornosti“ (M=3,40) te kako vjeruju u dosadašnja znanstvena istraživanja i spoznaje o cjepivima protiv COVID-a 19 (M=3,44). Također, izražavaju strah od zaraze članova svojih obitelji i prijatelja (M=4,05) te bojazan da bi oni sami mogli zaraziti druge osobe u njihovome okruženju (M= 3,84). Unatoč navedenome, smatraju kako cijepljenje ne bi trebalo biti obvezno (M=2,35) te kako je potonje stvar osobnoga izbora pojedinca (M=3,87). Slijedom navedenoga, kao glavne razloga za cijepljenje navode zaštitu zdravlja starijih i rizičnih članova svoje obitelji (M= 4,05) te zaštitu zdravlje starijih i rizičnih sugrađana (M= 3,67). Zanimljivo je istaknuti kako sudionici smatraju da mediji i medijsko izvještavanja o cjepivima protiv COVID-a 19 (M= 2,32) relativno slabo utječe na kreiranje njihove odluke o cijepljenju.

Tablica 1. Deskriptivni podaci za skalu stavova studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19

	M	**SD**
Cjepiva protiv COVID-a 19 su sigurna i pouzdana.	3,29	1,28
Vjerujem u dosadašnja znanstvena istraživanja i spoznaje o cjepivima protiv COVID-a 19.	3,44	1,39
Cijepljenje je izraz „građanske odgovornosti“.	3,40	1,52
Cijepljenje vidim kao čin patriotizma.	2,12	1,21
Cijepljenje bi trebalo biti obvezno.	2,35	1,28
Cijepljenje bi trebalo biti stvar osobnoga izbora pojedinca.	3,87	1,29
Ako se zarazim COVID-om 19 strah me je da ću razviti teške simptome bolesti.	2,40	1,50

Ako se zarazim strah me je da ću imati ozbiljne post-COVID simptome.	2,63	1,40
Ako se zarazim strah me je da ću zaraziti članove svoje obitelji i prijatelje.	4,05	1,15
Ako se zarazim strah me je da ću zaraziti druge osobe.	3,84	1,29
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/la svoje zdravlje.	3,46	1,51
Ako se cijepim strah me je da ću imati dugoročne negativne posljedice na vlastito zdravlje.	2,74	1,50
Cijepio/cijepila bih se kao pozitivan primjer drugima.	2,84	1,61
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/la zdravlje starijih i rizičnih članova svoje obitelji.	4,05	1,29
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/la zdravlje starijih i rizičnih sugrađana.	3,67	1,38
Cijepiti bi se trebale samo osobe starije od 65 godina i rizične skupine.	2,27	1,32
Cijepio/cijepila bih se jer smatram da je cijepljenje važno za ponovno pokretanje nacionalnoga gospodarstva.	2,99	1,51
Cijepio/cijepila bih se jer smatram da se jedino cijepljenjem može uspješno okončati pandemija.	3,42	1,68
Cijepio/cijepila bih se jer su se poznate osobe i političari cijepili.	1,32	,73
Na moj stav o cijepljenju utječe medijsko izvještavanje o cjepivima protiv COVID-a 19	2,32	1,23
Na moj stav o cijepljenju pozitivno je utjecala medijska kampanja HZJZ-a „Budi odgovoran. Cijepi se!“.	1,74	1,06

7.2. Čimbenici koji utječu na odluku o cijepljenju protiv COVID-a 19

Ispitivanje namjere cijepljenja i/ili cijepljenja protiv COVID-a 19 bila je polazišna točka istraživanja. Tako se u razdoblju provedbe istraživanja, 2,83% sudionika (N=47) izjasnilo da se cijepilo protiv COVID-a 19, dok je većina preostalih sudionika, njih 64,29% (N=54), izrazila kako nema namjeru cijepljenja. Navedeno nije podudarno s istraživanjima koja su pokazala relativnu visoku ili visoku namjeru cijepljenja i/ili procijepljenosti među studentskom populacijom (Barello, Nania, Dellafore, Grafgna, Caruso, 2020; Kecojević, Basch, Sullivan, Chen, Davi, 2021 i drugi).

Analiza deskriptivnih parametara ukazuje da su glavni motivi za cijepljenje kod studenata: zaštita zdravlja starijih i rizičnih članova svoje obitelji (M=4,05), zaštita zdravlja starijih i rizičnih sugrađana (M=3,67), zaštita vlastitoga zdravlja (M=3,46) i želja za konačnim okončanjem pandemije (M=3,42). Razvidno je kako **studenti kao razloge cijepljenja, u najvećoj mjeri, navode altruističke motive poput zaštite zdravlja bližnjih i onih ugroženih u široj zajednici.**

Ispitivanjem povezanosti, između prethodno navedenih razloga za cijepljenje i stavova o cijepljenju (čestica iz Likertove ljestvice), koja je ispitana uz pomoć Pearsonovoga koeficijenta korelacije (vidjeti Tablicu 2.), razvidno je da kod studenata postoji **visoka razina korelacija između njihovih motiva za cijepljenje i stavova da su dosada razvijena cjepiva protiv COVID-a 19 sigurna i pouzdana te da je cijepljenje u ovim okolnostima oblik građanske odgovornosti.** Uz navedeno, utvrđena je i nešto niža, statistički značajna, pozitivna korelacije u odnosu na mišljenje o tome da bi cijepljenje trebalo biti obvezno.

Nadalje, rezultati su pokazali kako značajan broj studenata kao **glavni motiv za cijepljenje navodi želju za povratak u način života prije izbijanja pandemije** (M=3,42; SD=1,68). Navedeno možemo povezati s teorijskim okvirom Bronfenbrennerove ekološke teorije (Haleemunnissa i sur., 2021). Naime, promjene u životu pojedinca, koje je donijela pandemija COVID-a 19, uključujući promjene u svakodnevnome funkcioniranju, socijalno distanciranje, ugrožavanje egzistencije i drugo, a koje su se dogodile u gotovo svim sustavima, značajne su i sveobuhvatne (Mulcahy, 2020). Stoga, iskazivanje želje za povratkom na „pretpandemijski“ način života, kao jednoga od glavnih motiva za cijepljenja, nas ne bi trebalo iznenaditi. Nadalje, iako teorijska razmatranja jasno ukazuju na promjene na razini makrosustava, u smislu gubitka radnih mjesta, povećanoga rizika od siromaštva i drugoga (OECD, 2020) većina ispitanika, **među glavnim motivima za cijepljenje, ipak ne navodi želju za obnovom i ponovnim pokretanjem nacionalnoga gospodarstva** (M=2,99; SD=1,51).

Zanimljivo, **nije utvrđena statistički značajna razina korelacije u odnosu na viđenje cijepljenja kao čina patriotizma**. Slične podatke pronalazimo u istraživanju koje je, među ostalim, ispitivalo utjecaj (nekritičkoga) patriotizma na stavove prema bolesti COVID-19 i cijepljenju na studentskoj populaciji u Kini i Njemačkoj. Nalazi ukazuju da je nekritički patriotizam kod studenata u snažnoj pozitivnoj korelaciji s vjerovanjima u teorije zavjere i

negiranjem ili umanjivanjem ozbiljnosti bolesti COVID-19 i protivljenju cijepljenju (Rieger, 2020).

Tablica 2. Prikaz korelacije između dominantno iskazanih razloga za cijepljenje i stavova o cijepljenju

	1.	2.	3.	4.	5.	6.[22]
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/la svoje zdravlje.	,69**	,67**	,69**	,36	,53**	-,39**
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/la zdravlje starijih i rizičnih članova svoje obitelji.	,65**	,68**	,67**	,10	,53**	-,31**
Cijepio/cijepila bih se jer smatram da se jedino cijepljenjem može uspješno okončati pandemija.	,77**	,77**	,79**	,54**	,61**	-,39**
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/la zdravlje starijih i rizičnih sugrađana.	,68**	,68**	,75**	,08	,55**	-,38**

**p< ,01

Studenti koji su se cijepili ili su izrazili namjeru cijepljenja, u odgovorima opisnoga tipa, kao **razloge cijepljenja navode visoku razinu osobne odgovornosti prema vlastitome zdravlju i odgovornosti prema drugima** (*„Osjećat ću se sigurnije.“*; *„Cijepljenje je dokazano učinkovito u sprječavanju COVID-a po svim rezultatima i želim pridonijeti procijepljenosti stanovništva da nam na kraju dana svima bude malo lakše.“*; *„Radi vlastite i sigurnosti okoline.“*; *„Sigurnost mojih roditelja.“*). Nadalje, dio sudionika kao **glavni motiv za cijepljenje navodi želju za povratak u način života prije izbijanja pandemije**: *„Smatram da u budućnosti bez cjepiva nećemo biti u mogućnosti obavljati neke radnje.“*; „*Moći ću neometano putovati.“*; *„Ne želim sebi u budućnosti ograničiti zapošljavanje ako nisam cijepljena ili ograničiti destinacije za putovanja.“; „Želja za normalnim životom, smanjenje odgovornosti prema drugima.“*

S druge strane, **studenti koji se nisu cijepili i/ili se ne žele cijepiti ističu kako nemaju povjerenja u razvijena cjepiva** *(„Ne vjerujem cjepivu koje nije prošlo dostatna testiranja. Nekako mi je čudno da tek tako u manje od godinu dana cjepivo, koje inače prolazi duga*

[22] Redni broj označava česticu u Likertovoj ljestvici. Vidjeti Prilog 1. Navedeni način obilježavanja koristi će se i u daljnjem tekstu.

testiranja, bude dostupno.“; *„Smatram da treba još vremena da se cjepiva prouče i sve moguće nuspojave.“*; *„Smatram da cjepivo nije dovoljno dugo razvijano te, ono važnije, smatram da nije učinkovito s obzirom da se i s cjepivom možemo zaraziti, i dalje moramo nositi maske itd.“*), kako **se osjećaju dovoljno sigurno i zaštićeno od zaraze** COVID-om 19 *(„Smatram da mi nije potrebno zbog dobi i zbog toga što nemam kroničnih oboljenja.“*; *„Smatram da se ne moram još cijepiti jer sam mlada, zdrava i neću imati teže simptome.“*) te, uz navedeno, kao **razlog navode i preboljenje COVID-a 19** bez ili s vrlo blagim simptomima.

Uz navedeno, sudionici navode kako **na njihov stav o cijepljenju ponajviše utječu njihova osobna saznanja i promišljanja o pandemiji COVID-a 19 i iskustva i stavovi obitelji i drugih značajnih osoba u bliskoj okolini**. Također, navode **želju za okončanjem pandemije i ukidanjem restriktivnih epidemioloških mjera, negativan utjecaj medija te povjerenja ili nepovjerenje u znanstvena saznanja o bolesti i cjepivima protiv COVID-a 19**. Nadalje, na mišljenje sudionika o cijepljenju ili ne cijepljenju **najviše utječu: stavovi stručnjaka i znanstvenika, osobno mišljenje te stavovi obitelji i prijatelja**.

Slijedom navedenoga, možemo reći da studenti koji su se cijepili ili iskazuju namjeru cijepljenja kao dominantne motive navode osobnu zaštitu i zaštitu drugih te povratak u „pretpandemijski“ način života pri čemu se u oblikovanju mišljenja i donošenju konačne odluke uglavnom vode vlastitim promišljanjima i iskustvima i stavovima ljudi u bližoj okolini. Motivi za cijepljenje, ine skupine, su u pozitivnoj korelaciji s povjerenjem u znanost i cjepiva. S druge strane, **manji dio studenata** iskazuje **određeni stupanj nepovjerenja u kvalitetu i učinkovitost razvijenih cjepiva te u prvi plan,** kada odlučuju o tome cijepiti se ili ne, **stavljaju osobnu sigurnost, a ne interese šire zajednice**.

7.3. Građanska odgovornost studenata i cijepljenje protiv COVID-a 19

Ispitivanje građanske odgovornosti studenata u odnosu na pitanje cijepljenja protiv COVID-a 19 provedeno je određenjem povezanosti varijabli, mjerenih na istom skupu ispitanika, s obzirom na dobivene podatke na intervalnoj skali mjerenja s normalnom distribucijom, Pearsonovim koeficijentom korelacije. Analiza deskriptivnih parametara pokazuje da **veći dio studenata cijepljenje vidi kao izraz građanske odgovornosti** (M=3,40; SD= 1,52)

Tablica 3. Prikaz korelacije razine građanske odgovornosti kod studenata i stava o različitim aspektima cijepljenja

	1.	2.	4.	5.	6.
Cijepljenje je izraz „građanske odgovornosti“	,74**	,76**	,15*	,65**	-,39**

**p< ,01; *p< ,05

Iz Tablice 3. vidljiva je statistički značajna razina **korelacije** između sudionika koji cijepljenje protiv COVID-a 19 vide kao **izraz građanske odgovornosti,** njihovoga **vjerovanja u kvalitetu i pouzdanost relevantnih znanstvenih istraživanja** i **dosada razvijenih cjepiva protiv COVID-a 19**. Slično navode i u odgovorima opisnoga tipa: *„Važno mi je mišljenje stručnjaka s raznih područja prirodnih i biomedicinskih znanosti.“; „Ljudi trebaju malo manje slušati teorije zavjere o cjepivima i više se fokusirati na čitanje realnih radova i istraživanja.“*; *„Važno mi je čitanje znanstvenih članaka na temu covid-a; razgovor sa epidemiolozima koje osobno poznajem.“*.

S druge strane, **manji broj sudionika** u kvalitativnim odgovorima navodi kako **ne vidi ulogu građanske odgovornosti u kontekstu cijepljenje protiv COVID-a 19** (*„Također, smatram da se u kampanji za cijepljenje proklamira građanska odgovornost jer su dokazi o samoj učinkovitosti i sigurnosti cjepiva vrlo upitni pa se građane nastoji pridobiti solidarnošću i brigom za druge, dok se isti principi ne poštuju kada su u pitanju radna mjesta i financijska sigurnost, uz zdravlje, najbitniji čimbenik egzistencije.“*)

Također, potvrđena je i **statistički značajna pozitivna korelacija** između **doživljavanja cijepljenja kao čina građanske odgovornosti i stava da bi cijepljenje trebalo biti obvezno** odnosno, da ono nije samo stvar osobnoga izbora pojedinca. Istraživanje koje su proveli Benis, Seidmann i Askenazi (2021) pokazuje kako veliki broj mladih u SAD-u cijepljenje vidi kao čin građanske odgovornosti te da uglavnom imaju pozitivan stav prema cijepljenju protiv COVID-a 19. No, dio sudionika u ovom istraživanju ipak navodi da im je važna sloboda izbora *(„Činjenica postojanja slobodne volje pojedinaca.“; „ (...) mislim da bi cijepljenje trebalo biti osobni izbor svakoga od nas.“*; *„Cjepivo treba biti stvar osobnog izbora, a ne uvjet.“*).

Nadalje, odgovori studenata (vidi Tablica 3.), koji **cijepljenje doživljavaju kao građansku odgovornost,** je u visokoj pozitivnoj korelaciji s mišljenjem da osobnim primjerom cijepljenja mogu pružiti pozitivan primjera drugima. Također, smatraju kako se ne bi trebale cijepiti samo starije i rizične skupine stanovništva te iskazuju povjerenje u razvijena cjepiva u smislu da ne strahuju od eventualnih dugoročnih posljedica koje se mogu javiti kao posljedica cijepljenja. Studija provedena u SAD-u pokazuje da studenti kao glavni razlog za cijepljenje navode zaštitu starijih i rizičnih članova svoje zajednice (Benis, Seidmann, Askenazi, 2021), a slične razloge u opisnim odgovorima navode i sudionici ovoga istraživanja. S druge strane, pojedina istraživanja pokazuju kako je prosocijalna motivacija, poput pružanja pozitivnoga primjera vlastitim cijepljenjem bliskim osobama, važniji razlog za cijepljenje nego li osobna zaštita (Chou, Budenz, 2020; Campos-Mercade, Meier, Schneider, Wengström, 2021) što ovo istraživanje nije pokazalo.

Tablica 4. Prikaz korelacije razine građanske odgovornosti kod studenata i razloga za cijepljenje protiv COVID-a 19

	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
Cijepljenje je izraz „građanske odgovornosti“	,69**	-,58**	,77*	,67**	,75**	-,48**	,70**	,79*

**p< ,01; *p< ,05

Slijedom svega navedenoga, možemo zaključiti da **studenti imaju relativno visoku razinu građanske odgovornosti kada je riječ o cijepljenju protiv COVID-a 19.** Studenti koji cijepljenje doživljavaju kao oblik odgovornosti prema zajednici i društvu, u pravilu, razumiju važnost cijepljenja u zaustavljanju širenja bolesti i konačnom prestanku pandemije, zaštiti vlastitoga zdravlja i zdravlja bližnjih i rizičnih u zajednici. Također, shvaćaju vlastitu odgovornost u okolnostima globalne pandemije, u smislu prenošenja zaraze i cijepljenja, iako uglavnom ne smatraju da su osobno ugroženi u slučaju zaraze, u smislu razvijanja teških oblika bolesti.

7.4. Utjecaj medija i medijskoga izvještavanja

„Suvremena javnost izložena je sve većem broju poruka koje se diseminiraju u javnom prostoru“ (Perinić, 2010, 1). Stoga, fenomen mogućega utjecaja medija na zauzimanje stavova javnosti o pojedinim temama je predmet je brojnih znanstvenih istraživanja. Slijedom navedenoga, i ovom istraživanju ispitan je utjecaj medija i medijskoga istraživanja na stavove studenata vezane uz COVID-19 s posebnim naglaskom na cijepljenje. U literaturi se navodi kako je neosporna činjenica da javnost najviše informacija dobiva putem medija. Na taj način pojedinci spoznaju svoju okolinu, a te spoznaje u mnogome ovise o interpretaciji stvarnosti koju su im ponudili novinari i mediji (Perinić, 2010).

S obzirom na navedeno, iznenađuju dobiveni rezultati prema kojima većina studenata iskazuje da **na njihov stav o cijepljenju protiv COVID-a 19 nije značajnije utjecalo medijsko izvještavanje o cjepivu i cijepljenju** (M=2,32; SD=1,32). Nadalje, tek manji dio ispitanika iskazuje pozitivnu ulogu medija u kreiranju njihovoga stava o cijepljenju protiv COVID-a 19, dok niti jedan ispitanik ne vidi važnom ulogu medija u donošenju konačne odluke o tome hoće li se ili neće cijepiti. Uz navedeno, **sudionici uglavnom negativno doživljavaju ulogu medija tijekom pandemije COVID-a 19** – *„Pretjerani publicitet cjepiva ima svrhu reklamiranja cjepiva koja veliki broj ljudi ne želi primiti iz opravdanih razloga.“*; *„Osobno razumijem da ljudi imaju strahove po pitanju cjepiva, posebice kada su namjerno loše prezentirana u našim medijima, (...).“*; *„Mislim da bi se preko medija trebalo iznijeti vise znanstvenih činjenica i objašnjenja jer većina ljudi nije dovoljno informirana te zbog lošeg medijskog publiciteta formira mišljenje koje nije u skladu s dosadašnjim istraživanjima.“*; *„Promicanje cjepiva putem medija apsolutno ne utječe na moje mišljenje i stavove (...).“*.

Navedeni primjeri stavova sudionika potvrđeni su kvantitativnom obradom podataka gdje je ispitana povezanost varijabli vezanih uz medije i medijsko izvještavanje o cijepljenju protiv COVID-a 19 s ostalim česticama na Likertovoj ljestvici, mjerenih na istom skupu sudionika, s obzirom na dobivene podatke na intervalnoj skali mjerenja s normalnom distribucijom, Pearsonovim koeficijentom korelacije.

Tablica 5. Prikaz korelacije između utjecaja medijskoga izvještavanja na cijepljenje i preostalih čestica na Likertovoj ljestvici (statistički značajnih)

	Ako se zarazim strah me je da ću zaraziti članove svoje obitelji i prijatelje.	Cijepiti bi se trebale samo osobe starije od 65 godina i rizične skupine.
Na moj stav o cijepljenju utječe medijsko izvještavanje o cjepivima protiv COVID-a 19	,20*	,19*

*p< ,05

Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna, ali niska, razina korelacije samo između dviju čestice i utjecaja medijskoga izvještavanja na stav o cijepljenju (vidi Tablica 5). Istraživanja provedena u Ujedinjenome Kraljevstvu i SAD-u su pokazala negativan utjecaj medijskoga izvještavanja, posebno dezinformacija koje su se pojavljivale, o COVID-u 19 i cjepivima na interes ljudi za cijepljenjem (Loomba, de Figueiredo, Piatek, de Graaf, Larson, 2021). Uz navedeno, analizom društvenih mreža, u ovom slučaju mreže *Twitter*, ustanovljen je iznimno veliki broj objava i komentara koji su usmjereni na širenje lažnih informacija o cjepivima protiv COVID-a 19 (upitna sigurnost cjepiva, pravo na slobodu izbora, negiranje postojanja bolesti, prikazivanje statistički nerelevantnih podataka i drugo). U tom smislu, autori su utvrdili kako objave i komentari ovakvoga sadržaja imaju veliki utjecaj na stavove dijela populacija, posebice među mladima (Nuzhath i sur., 2020).

Na ovome mjestu, važno je istaknuti istraživanja koja su pokazala da **osobe koje informacije o bolesti COVID-19 i razvijenim cjepivima konzumiraju iz tradicionalnih medija pokazuju veći interes za cijepljenjem te bolest doživljavaju ozbiljnije i u većoj mjeri se pridržavaju protuepidemijskih mjera u odnosu na one koji te informacije dobivaju putem novih medija, posebno društvenih mreža** (Piltch-Loeb i sur., 2021; Cardo, Kraus, Kaifie, 2021). Navedeno, možda, može dijelom objasniti dobivene rezultate u ovome istraživanju jer studentska populacija, koja je ciljani uzorak, u najvećoj mjeri informacije dobiva putem masovnih medija i društvenih mreža.

Relevantan primjer pokušaja utjecaja ili poticanja ljudi na cijepljenje protiv COVID-a putem medija je svakako nacionalna informativna-edukativna kampanja HZJZ-a, *„Budi odgovoran.*

Cijepi se!“ (*„Misli na druge. Cijepi se!“)*[23]. Istraživanjem je utvrđena niža razina pozitivne korelacije između iskaza studenata da je na njihov stav o cijepljenju pozitivno utjecala navedena kampanja i stavova o tome da je cjepivo sigurno i djelotvorno te da je cijepljenje važno u kontekstu građanske odgovornosti. Također, nešto niža, ali ipak statistički značajna, pozitivna korelacija utvrđena je u odnosu na mišljenje o obveznosti cijepljenja. Prikaz rezultata vidjeti u Tablici 6.

Tablica 6. Prikaz korelacije između utjecaja kampanje HZJZ-a i stavova o različitim aspektima cijepljenja

	1.	2.	3.	4.	5.
Na moj stav o cijepljenju pozitivno je utjecala medijska kampanja HZJZ-a *„Budi odgovoran. Cijepi se!“*.	,55**	,56**	,44*	,33**	-,20*

**p< ,01; *p< ,05

Nadalje, utvrđena je statistički značajna pozitivne korelacije u odnosu na sljedeće razloge (motive) za cijepljenje: zaštita vlastitoga zdravlja, pružanje pozitivnoga primjera drugima, zaštita zdravlja bližnjih i rizičnih u zajednici, ponovno pokretanje gospodarstva i okončanje pandemije. Nešto niža, ali ipak statistički značajna, pozitivna korelacija utvrđena je i za utjecaj poznatih osoba i političara na donošenje odluke o cijepljenju. Prikaz rezultata vidjeti u Tablici 7.

Tablica 7. Prikaz korelacije između utjecaja kampanje HZJZ-a i pojedinih razloga za cijepljenje

	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
Na moj stav o cijepljenju pozitivno je utjecala medijska kampanja HZJZ-a *„Budi odgovoran. Cijepi se!“*.	,42**	-,43**	,49**	,40**	,46**	-,33**	,43**	,49**	,25**

**p< ,01

[23] https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/12/HZJZ_O_-kampanji.pdf. (11.6.2021.)

Rezultati istraživanja nisu pokazali statistički značajnu razinu korelacije između utjecaja medija i medijskoga izvještavanja o cijepljenju protiv COVID-a 19 i stavova studenata o bolesti COVID-19, različitim aspektima cijepljenja i motivima za cijepljenje. Također, dio studenata je u kvalitativnim odgovorima iskazao negativan utjecaj medija na njihovu odluku i motivaciju za cijepljenje. Ipak, rezultati su pokazali nižu razinu pozitivne korelacije između utjecaja informativno-edukativne kampanje HZJZ-a o cijepljenju i stavova ispitanika o važnosti cijepljenja i njegovoj pouzdanosti.

7.5. Ograničenja i doprinos istraživanja

Nekoliko je ključnih ograničenja ovoga istraživanja. Prvo, upitnik koji je korišten nije validiran, iako je napravljen na temelju relevantne znanstvene literature. Nadalje, uzorak obuhvaćen istraživanjem je bio prigodan te su u istraživanju uglavnom sudjelovale osobe ženskoga spola. Prethodno navedeno, nam onemogućuje uopćavanje rezultata na razini populacije studenata, no to i nije bila intencija ovoga istraživanja zbog očitih ekonomskih, vremenskih, prostornih i javnozdravstvenih ograničenja.

Unatoč navedenome, cilj i problemi koji su bili u fokusu ovoga istraživanja su jedan od prvih istraživačkih pokušaja sagledavanja stavova studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19 iz pojedinih značajnih pedagogijskih fenomena. Dakle, namjera ovoga istraživanja nije bila ulaziti u biomedicinske odlike cjepiva i cijepljenja već ispitati koji to čimbenici utječu na studente priliko donošenja odluke o cijepljenju, koja je razina njihove građanske odgovornosti u odnosu na navedeno pitanje i kakav je utjecaj medija na njihovu odluku o cijepljenju. Dobivene rezultate ovoga istraživanja moguće je i potrebno koristiti u nastavi Građanskog odgoja posebice, u visokoškolskom obrazovanju. Ovi rezultati solidno su znanstveno polazište u raspravama o odgovornosti studentske populacije, utjecaju medija na oblikovanje stavova mladih te međudjelovanju različitih čimbenika na pojedinca i sustave unutar Bronfenbrennerovoga ekološkoga modela.

Daljnja istraživanja bi se, među ostalim, mogla usmjeriti na eventualne promjene ili zadržavanje postojećih stavove studenata s obzirom na: protok vremena, nove znanstvene spoznaje, veću dostupnost cjepiva, pojavu ograničenja u svakodnevnome životu za necijepljene osobe, a koje najviše pogađaju studentsku populaciju (putovanja, zabava, masovna okupljanja i drugo).

8. ZAKLJUČAK

Elaborirani teorijski okviri i prikazani rezultati istraživanja pokazali su da je utjecaj pandemije COVID-a 19 bio značajan, intenzivan i sveobuhvatan, kako na razini društva tako i na razini pojedinca. Prvotni pokušaji borbe s nepoznatom bolešću, uglavnom, su se temeljili na provođenju zaključavanja gospodarstva i društva. U takvim okolnostima, najugroženije i najosjetljivije skupine društva osjećaju i trpe najveće posljedice. Navedenu skupinu svakako čine, među ostalima, djeca i mladi. Prikazani teorijski okviri su nedvojbeno potvrdili da je utjecaj COVID-a na studentsku populaciju bio sveobuhvatan i sustavan.

Stoga, razvoj cjepiva protiv COVID-a 19, koje je čovječanstvu pružilo učinkovit alat u borbi protiv ozbiljne virusne bolesti, predstavlja značajan korak u daljnjoj kontroli pandemije. Na temelju navedenoga, željeli smo ispitati stavove studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19. Važno je naglasiti da namjera nije bila ispitivati i interpretirati pojedinačne značajke cjepiva i cijepljenja iz domene medicine već fenomene koji se vezuju uz pedagogijsku perspektivu. Dakle, kao ključni problemi istraživanja određeni su: čimbenici koji utječu na odluku o cijepljenju, građanska odgovornost studenata po pitanju cijepljenja i utjecaj medija na oblikovanje odluke o cijepljenju.

Analizom rezultata utvrđeno je kako su glavni motivi za cijepljenje, kod studenata koji su se cijepili ili iskazuju namjeru cijepljenja, osobna zaštita i zaštita bližnjih i rizičnih u široj zajednici, ali i želja za povratkom u način života prije izbijanja pandemije. Pri oblikovanju mišljenja i donošenju konačne odluke o cijepljenju studenti navode kako najviše vjeruju sebi, obitelji i prijateljima te stručnjacima i znanstvenicima.

Ispitivanje građanske odgovornosti studenata u pogledu cijepljenja pokazalo je da studenti imaju relativno visoku razinu odgovornosti. Utvrđena je pozitivna korelacija između doživljavanja cijepljenje kao izraza građanske odgovornosti i razumijevanja važnosti cijepljenja u zaustavljanju širenja bolesti i konačnom prestanku pandemije pri čemu, ipak smatraju da njihovo zdravlje nije značajnije ugroženo.

Sudionici su opisno izrazili negativan utjecaj medija i medijskoga izvještavanja o cjepivima protiv COVID-a 19 na njihovu odluku o cijepljenju, a nije utvrđena ni statistički značajna razina korelacije između utjecaja medija i medijskoga izvještavanja i stavova studenata o različitim aspektima cijepljenja i razlozima za cijepljenje.

Napori svih država svijeta i znanstvenika iz različitih područja je potaknuti ljude na cijepljenje protiv COVID-a 19. Navedeni napori usmjereni su i na mlađe osobe, među kojima je stopa procijepljenosti manja u odnosu na ostale dobne skupine.[24] Istraživanje stavova studenata o cijepljenju može doprinijeti utvrđivanju njihovih razmišljanja i pogleda, boljem razumijevanju, a potom i oblikovanju kvalitetnijih i učinkovitijih politika i pristupa usmjerenih prema inoj skupini posebno kada je riječ o medijskim kampanjama. Na kraju, nadamo se da smo doprinijeli boljem upoznavanju i razumijevanju studentskih stavova o cijepljenju protiv COVID-a 19 i dali svoj obol u borbi protiv ove bolesti.

[24] https://covid.cdc.gov/covid-data-tracker (4.9.2021.)

9. SAŽETAK

Pandemija COVID-a 19 na globalnoj razini je prouzrokovala nezamislive i nesagledive štetne posljedice na razini društva i pojedinca. Različite skupine u svijetu trpe zdravstvene, ekonomske, socijalne i psihološke posljedice ove pandemije. Sveobuhvatnost i intenzitet štetnih utjecaja i posljedica posebno je vidljiv na razini studentske populacije (mladih). Nametnute restrikcije u odgojno-obrazovnome i društvenome pogledu te briga za očuvanje vlastitoga zdravlja i zdravlja drugih postali su snažan izazov s kojim se mladi moraju nositi. U tom smislu, razvoj cjepiva protiv COVID-a 19 pružio je učinkovit alat za kontrolu i zaustavljanje širenja bolesti. Stoga, cilj ovoga rada je bio ispitati stavove studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19 iz pedagogijske perspektive. Ispitivanje je provedeno pomoću upitnika, temeljenoga na mješovitoj metodologiji, na uzorku studenata (N=164) s različitih područja unutar Republike Hrvatske. Rezultati su pokazali da studenti, koji su se cijepili ili iskazuju namjeru cijepljenja, kao glavne razloge navode osobnu zaštitu i zaštitu bližnjih i rizičnih u široj zajednici, ali i želju za povratkom u način života prije izbijanja pandemije. Također, ispitivanje građanske odgovornosti studenata pokazalo je da studenti imaju relativno visoku razinu odgovornosti, a utvrđena je i pozitivna korelacija između doživljavanja cijepljenje kao izraza građanske odgovornosti i razumijevanja važnosti cijepljenja u zaustavljanju širenja bolesti i konačnom prestanku pandemije. Uz navedeno, analizom rezultata nije utvrđena statistički značajna razina korelacije između utjecaja medija i medijskoga izvještavanja i stavova studenata o različitim aspektima cijepljenja i razlozima za cijepljenje.

Ključne riječi: cijepljenje; COVID-19; građanska odgovornost; mediji, stavovi studenata

10. ABSTRACT

The pandemic of COVID 19 globally has caused unimaginable and inconceivable detrimental consequences at the level of society and the individual. Different groups in the world are suffering the health, economic, social and psychological consequences of this pandemic. The comprehensiveness and intensity of adverse effects and consequences is particularly visible at the level of the student population (youth). The imposed restrictions in the educational and social sense, as well as the concern for preserving one's own health and the health of others, have become a powerful challenge that young people have to deal with. In this regard, the development of a vaccine against COVID 19 has provided an effective tool to control and stop the spread of the disease. Therefore, the aim of this paper was to examine students' attitudes about vaccination against COVID 19 from a pedagogical perspective. The survey was conducted using a questionnaire, based on a mixed methodology, on a sample of students from different areas within the Republic of Croatia (N = 164). The results showed that students who have been vaccinated or express the intention to get vaccinated, cite personal protection and protection of loved ones and high-risk idividuals in the wider community as the main reasons, but also the desire to return to the way of life that they had before the outbreak of the pandemic. Also, a study of student civic responsibility showed that students have a relatively high level of responsibility, and a positive correlation was found between experiencing vaccination as an expression of civic responsibility and understanding the importance of vaccination in stopping the spread of disease and finally ending the pandemic. In addition, the analysis of the results did not establish a statistically significant level of correlation between the influence of the media and media reporting and students' attitudes about different aspects of vaccination and the reasons for vaccination.

Keywords: civil responsibility; COVID-19; media; student attitudes, vaccination

11. POPIS LITERATURE

1. Ančić, B., Cepić, D. (2021). Tko su antimaskeri u Hrvatskoj? Prilog istraživanju antimaskerske reakcije tijekom pandemije- bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 219 (Posebno izdanje), 187-218. Dostupno na: https://doi.org/10.5673/sip.59.0.7.
2. Armitage, R., Nellums, L. B. (2020). Considering inequalities in the school closure response to COVID-19. *The Lancet Global Health*, 8(5), E644. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30116-9.
3. Bagić, D. i Šuljok, A. (2021). „Stavi masku i odmakni se" – istraživanje determinanti protektivnog ponašanja od bolesti COVID-19 u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor, 59* (219), 119-147. Dostupno na: https://doi.org/10.5673/sip.59.0.5.
4. Bao, H., Cao, B., Xiong, Y., Tang, W. (2020). Digital Media's Role in the COVID-19 Pandemic. *JMIR Mhealth Uhealth*, 8(9), e20156. Dostupno na: https://mhealth.jmir.org/2020/9/e20156.
5. Barello, S., Nania, T., Dellafiore, F. i sur. (2020). Vaccine hesitancy' among university students in Italy during the COVID-19 pandemic. *European Journal of Epidemiolgy 35***,** 781–783. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/s10654-020-00670-z
6. Barić, R. (2020). Hrvatski paradoks: improvizacija umjesto organiziranog sustava. *Politička misao*, Ekspertiza (17.4.2020.). Dostupno na: https://politickamisao.com/hrvatski-paradoks-improvizacija-umjesto-organiziranog-sustava/.
7. Batarelo Kokić, I. (2020). Učim od doma: školovanje u vrijeme pandemije COVID-19 bolesti. V. Strugar, A. Kolak, I. Markić (Ur.). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, 7-25. Zagreb; Bjelovar: HAZU; Hrvatsko pedagogijsko društvo; Element.
8. Van Bavel, J.J., Baicker, K., Boggio, P.S. i sur. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4, 460–471. Dostupno na: https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z.
9. Benis, A., Seidmann, A., Ashkenazi, S. (2021). Reasons for Taking the COVID-19 Vaccine by US Social Media Users. *Vaccines, 9*, 315. Dostupno na: https://doi.org/10.3390/vaccines 9040315.
10. Bostan S., Erdem R., Öztürk YE., Kılıç T., Yılmaz A. (2020). The Effect of COVID-19 Pandemic on the Turkish Society. *Electronic Journal of General Medicine*, 17(6), e237. Dostupno na: https://doi.org/10.29333/ejgm/7944.
11. Bourion-Bédès, S., Tarquinio, C., Batt, M., Tarquinio, P., Lebreuilly, R., Sorsana, C., Legrand, K., Rousseau, H., Baumann, C. (2021). Stress and associated factors among French university students under the COVID-19 lockdown: The results of the PIMS-CoV 19 study. *Journal of Affective Disorders*, 283, 108-114. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.01.041.
12. Brooks, S. K., Webster, R.K., Smith, L.E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N. i sur. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid

review of the evidence. *Lancet, 395*, 912-920. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8.
13. Bubić, A. (2020). *Kako se nositi sa situacijom prouzrokovanom pandemijom koronavirusne bolesti (COVID-19)? Psihološki aspekti kriznih situacija i savjeti za lakše nošenje s njima.* Jastrebarsko: Naklada Ljevak.
14. Campos-Mercade, P., Meier, A.N., Schneider, F.H., Wengström, E. (2021). Prosociality predicts health behaviors during the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Economics, 195*, 104367. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2021.104367.
15. Castellini, G., Rossi, E., Cassioli, E., Sanfilippo, G., Innocenti, M., Gironi, V., Silvestri, C., Voller, F., Ricca, V. (2021). A longitudinal observation of general psychopathology before the COVID-19 outbreak and during lockdown in Italy. *Journal of Psychosomatic Research, 141*, 110328. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2020.110328.
16. Chou, W.-Y.S., Budenz, A. (2020). Considering Emotion in COVID-19 Vaccine Communication: Addressing Vaccine Hesitancy and Fostering Vaccine Confidence. *Health Communication, 35*, 1718–1722. Dostupno na: https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1838096
17. Corey, L., Mascola, J. R., Fauci, A. S., Collins, F. S. (2020). A strategic approach to COVID-19 vaccine R&D. *Science, 368*(6494), 948-950. Dostupno na: https://doi.org/10.1126/science.abc5312.
18. Čaldrović, O. (2011). Etički aspekti krize – osnovne sociološke dileme. U: I. Toth, (ur.) *IV. konferencija „Dani kriznog upravljanja"*, 25-26 svibnja 2011, Velika Gorica: Veleučilište Velike Gorica, 11 – 20. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/648569.zbornik2011.pdf.
19. Čivljak, R., Markotić, A., & Capak, K. (2020). Earthquake in the time of COVID-19: The story from Croatia (CroVID-20). *Journal of global health, 10*(1), 010349. Dostupno na: https://doi.org/10.7189/jogh.10.010349.
20. Düerr, K., Spajić-Vrkaš, K., Ferreira Martins, I. (2000). *Strategies for Learning Democratic Citizenship*. Dostupno na: https://www.storiairreer.it/sites/default/files/norme/2000%2007%2019%20Duerr.pdf.
21. Düerr, K., Spajić-Vrkaš, K., Ferreira Martins, I. (2002). *Učenje za demokratsko građanstvo u Europi*. Zagreb: Centar za istraživanje, izobrazbu i dokumentaciju u obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu.
22. El-Far Cardo, A., Kraus, T., Kaifie, A. (2021). Factors That Shape People's Attitudes towards the COVID-19 Pandemic in Germany—The Influence of MEDIA, Politics and Personal Characteristics. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 18(15), 7772. Dostupno na: https://doi.org/10.3390/ijerph18157772.
23. Elmer, T., Mepham, K., Stadtfeld, C. (2020). Students under lockdown: Comparisons of students' social networks and mental health before and during the COVID-19 crisis in Switzerland. *PLoS ONE, 15*(7), e0236337. Dostupno na: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0236337.

24. European Students' Union, Institute for the Development of Education, Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Sveučilište u Zadru (2021). *Student life during the COVID-19 pandemic lockdown: Europe-wide insights*. Dostupno na: https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2021/04/0010-ESU-SIderalCovid19_WEB.pdf.
25. Evans, S., Alkan, E., Bhangoo, JK., Tenenbaum, H., Ng-Knight, T. (2021). Effects of the COVID-19 lockdown on mental health, wellbeing, sleep, and alcohol use in a UK student sample. *Psychiatry Research 298*,113819. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.113819.
26. Fath, B.D., Dean, C.A., Katzmair, H. (2015). Navigating the adaptive cycle: An approach to managing the resilience of social systems. *Ecology and Society*, *20*(2), 24. Dostupno na: http://dx.doi.org/10.5751/ES-07467-200224.
27. Fiorillo, A., Gorwood, P. (2020). The consequences of the COVID-19 pandemic on mental health and implications for clinical practice. *European Psychiatry, 63*, e32. Dostupno na: https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2020.35.
28. Georgieva, K (2020). *IMF Managing Director Kristalina Georgieva's Statement Following a G20 Ministerial Call on the Coronavirus Emergency*. IMF Press statement. Dostupno na: https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/03/23/pr2098-imf-managing-director-statementfollowing-a-g20-ministerial-call-on-the-coronavirus-emergency.
29. González-Padilla, D. A., Tortolero-Blanco, L. (2020). Social media influence in the COVID-19 Pandemic. *International Brazilian Journal of Urology, 46*(1), 120-124. Dostupno na: https://doi.org/10.1590/S1677-5538.IBJU.2020.S121.
30. Graham, WJ., Afolabi B., Benova L., *i sur. (2020).* Protecting hard-won gains for mothers and newborns in low-income and middle-income countries in the face of COVID-19: call for a service safety net. *BMJ Global Health, 5 (6),* e002754. Dostupno na: http://dx.doi.org/10.1136/bmjgh-2020-002754.
31. Grant, C., Anderson-Nathe, B. (2020) Uncertainty in the Time of Coronavirus. *Child & Youth Services*, *41*(1), 1-2. Dostupno na: https://doi.org/10.1080/0145935X.2020.1753377.
32. Gunnell, D., Appleby, L., Arensman, E., Hawton, K., John, A., Kapur, N., Khan, M., O'Connor, R. C., Pirkis, J. (2020). Suicide risk and prevention during the COVID-19 pandemic. *Lancet Psychiatry, 7*, 468–471. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30171-1.
33. Haleemunnissa, S., Didel, S., Kumar Swami, M., Singh, K., Vyas, V. (2021). Children and COVID19: Understanding impact on the growth trajectory of an evolving generation. *Children and Youth Services Review, 120,* 105754. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105754.
34. Huang, C.,Wang, Y.,Li, X.,Ren, L.,Zhao, J.,Hu, Y., Zhang, L., Fan, G., Xu, J., Gu, X. i sur. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *Lancet, 395,* 497–506. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30183-5.
35. Husky, M.M., Koyess-Masfety, V., Swendsen, J.D. (2020). Stress and anxiety among university students in France during Covid-19 mandatory confinement.

Comprehensive Psychiatry, *102*, e152191. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2020.152191.
36. Ivanović, V. (2014). Pojam krize: konceptualni i metodologijski aspekti. *Međunarodne studije, 14* (2), 10-28. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/143305.
37. Kei, H. (2020). COVID-19 Pandemic Management Strategies and Outcomes in East Asia and the Western World: The Scientific State, Democratic Ideology, and Social Behavior. *Frontiers in Sociology*, *5*, 104. Dostupno na: https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fsoc.2020.575588.
38. Kešetović, Ž., Toth, I. Korajlić, N., Šut, S. (2011). Upravljanje krizom i igre oko odgovornosti. U: I. Toth, (ur.) *IV. konferencija „Dani kriznog upravljanja"*, 25-26 svibnja 2011, Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica, str. 20 – 39. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/648569.zbornik2011.pdf.
39. Klasnić, I., Đuranović, M. (2020). Koronakriza – izazovi odgoja u kriznim situacijama. V. Strugar, A. Kolak, I. Markić (Ur.). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, 167-186. Zagreb; Bjelovar: HAZU; Hrvatsko pedagogijsko društvo; Element.
40. Kolak, A., Markić, I., Horvat, Z. (2020). (Pre)opterećenost učenika „koronastavom". V. Strugar, A. Kolak, I. Markić (Ur.). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, 108-146. Zagreb; Bjelovar: HAZU; Hrvatsko pedagogijsko društvo; Element.
41. Kolak, A., Markić, I., Horvat, Z. (2020). Kad dom postane škola (roditelj kao zamjenski učitelj). V. Strugar, A. Kolak, I. Markić (Ur.). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, 47-86. Zagreb; Bjelovar: HAZU; Hrvatsko pedagogijsko društvo; Element.
42. Kontoangelos, K., Economou, M., Papageorgiou, C. (2020). Mental health effects of COVID19 pandemia: a review of clinical and psychological traits. *Psychiatry Investigation*, *17*, 491–505. Dostupno na: https://doi.org/10.30773/pi.2020.0161.
43. Krelja Kurelović, E., Tomac, F. i Polić, T. (2021). Načini informiranja i prepoznavanje lažnih vijesti kod studenata u Hrvatskoj tijekom COVID-19 pandemije. *Zbornik Veleučilišta u Rijeci, 9* (1), 119-130. Dostupno na: https://doi.org/10.31784/zvr.9.1.7.
44. Limaye, R.J., Sauer, M., Ali, J., Bernstein, J., Wahl, B., Barnhill, A., Labrique, A. (2020). Building trust while influencing online COVID-19 content in the social media world. *Lancet*, *2*(6), e277-e278. Dostupno na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32322814/.
45. Liu, S., Yang, L., Zhang, C., i sur. (2020). Online mental health services in China during the COVID-19 outbreak. *Lancet Psychiatry*, *7*(4), e17-e18. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30077-8.
46. Loomba, S., de Figueiredo, A., Piatek, S.J. i sur. (2021). Mjerenje utjecaja dezinformacija o cjepivu protiv bolesti COVID-19 na namjeru cijepljenja u Velikoj Britaniji i SAD-u. *Nature Human Behaviour, 5*, 337–348. Dostupno na: https://doi.org/10.1038/s41562-021-01056-1.
47. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor

48. Ljubetić, M. (2014). *Od suradnje do partnerstva obitelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice*. Zagreb: ELEMENT.
49. Maital, S., Barzani, E. (2020). *The global economic impact of COVID-19: A summary of research*. Haifa Israel: Samuel Neaman Institute for National Policy Research. Dostupno na: https://www.neaman.org.il/EN/Files/Global%20Economic%20Impact%20of%20COVID19.pdf.
50. Meda, N., Pardini, S., Slongo, I., Bodini, L., Zordan, MA., Rigobello, P., Visioli, F., Novara, C. (2020). Students' mental health problems before, during, and after COVID-19 lockdown in Italy. *Psychiatry Research*, *134*, 69-77. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2020.12.045.
51. Mihalinčić, M. (2018). *Upravljanje krizama i komuniciranje*. Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica.
52. Mikac, R. (2020). COVID-19 Pandemic and Crisis Management in the Republic of Croatia. *Anali Hrvatskog politološkog društva, 17* (1), 31-55. Dostupno na: https://doi.org/10.20901/an.17.02
53. Mikac, R. (2020). Kakav svijet očekivati nakon COVID-19 krize? *Politička misao*, Ekspertiza (21.4.2020.). Dostupno na: https://politickamisao.com/kakav-svijet-ocekivati-nakon-covid-19-krize/.
54. Mikac, R. (2020). Kako Hrvatska upravlja krizama u kojima se našla? *Politička misao*, Ekspertiza (31.3.2020.). Dostupno na: https://politickamisao.com/kako-hrvatska-upravlja-krizama-u-kojima-se-nasla/.
55. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap
56. Mill, J. S. (2003). *On liberty*. New Haven, CT: Yale University Press.
57. Miller, D. T., Prentice, D. A. (1996). The construction of social norms and standards. U: E. T. Higgins, A. W. Kruglanski (Ur.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (799–829). New York: The Guilford Press.
58. Morganstein, J. C., Ursano, R. J. (2020). Ecological disasters and mental health: causes, consequences, and interventions. *Front. Psychiatry*, *11* (1), 1-15. Dostupno na: https://doi.org/ 10.3389/fpsyt.2020.00001.
59. Mulcahy, E.R. (2020). Timing is everything: Coronavirus and the chronosystem. *Academic Advising Today*, *43*(3). Dostupno na: https://nacada.ksu.edu/Resources/Academic-Advising-Today/View-Articles/Timing-is-Everything-Coronavirus-and-the-Chronosystem.aspx.
60. Muslić, Lj. (2020). Koronavirus kao prijetnja mentalnome zdravlju. U: A. Bogdan i sur. (Ur.), *Koronavirus i mentalno zdravlje: Psihološki aspekti, savjeti i preporuke*. Zagreb: Hrvatska psihološka komora.
61. Narodne novine (2010). *Ustav Republike Hrvatske* (pročišćeni tekst). Zagreb: Narodne novine d.d., 85. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html.
62. Narodne novine (2020). *Odluke o obustavi izvođenja nastave u visokim učilištima, srednjim i osnovnim školama te redovnog rada ustanova predškolskog odgoja i obrazovanja i uspostavi nastave na daljinu*. Zagreb: Narodne novine d.d., 29. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_29_670.html.

63. Narodne novine (2020). *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sustavu civilne zaštite.* Zagreb: Narodne novine d.d., 20. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_02_20_444.html.
64. Narodne novine (2020). *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti pučanstva od zaraznih bolesti*. Zagreb: Narodne novine d.d., 47. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_04_47_954.html.
65. Nastić, M. (2020). Odgovor države na bolest COVID-19: Na primjerima Hrvatske i Srbije. *Pravni vjesnik, 36* (3-4), 69-90. Dostupno na: https://doi.org/10.25234/pv/11003.
66. Nuzhath, T., Tasnim, S., Sanjowal, R., Trisha, N. F., Rahman, M., Arman, A., Mahmud S.M., F., Chakraborty, S., Hossain, Md. (2020). COVID-19 vaccination hesitancy, misinformation and conspiracy theories on social media: A content analysis of Twitter data. Dostupno na: https://doi.org/10.31235/osf.io/vc9jb.
67. OECD. (2020). *Supporting people and companies to deal with the COVID-19 virus: Options for an immediate employment and social-policy response*. Dostupno na: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=119_119686-962r78x4do&title=Supporting _people_and_companies_to_deal_with_the_Covid-19_virus (9.6.2021.)
68. Piltch-Loeb, R., Savoia, E., Goldberg, B., Hughes, B., Verhey, T i sur. (2021). Examining the effect of information channel on COVID-19 vaccine acceptance. *PLOS ONE, 16*(5), e0251095. Dostupno na: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251095.
69. Rajić, V. (2020). Međuvršnjački odnosi učenika osnovne škole: prijateljstvo u doba pandemije COVID-19 bolesti. V. Strugar, A. Kolak, I. Markić (Ur.). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, 147-167. Zagreb; Bjelovar: HAZU; Hrvatsko pedagogijsko društvo; Element.
70. Ramaswamy, S.,Seshadri, S. (2020). Children on the brink: Risks for child protection, sexual abuse, and related mental health problems in the COVID-19 pandemic. *Indian Journal of Psychiatry, 62*(9), 404-413. Dostupno na: https://doi.org/10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_1032_20.
71. Reger, M.A., Stanley, I.H., Joiner, T.E. (2020). Suicide mortality and coronavirus disease 2019—a perfect storm? *JAMA Psychiatry*, *77*(11), 1093-1094. Dostupno na: https://doi.org/10.1001/ jamapsychiatry.2020.1060..1016/ S0140-6736(20)30460-8.
72. Reynolds, B., Seeger, M. (2005). Crisis and Emergency Risk Communication as An Integrative Model. *Journal of health communication*, 10, 43-55. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/7970925_Crisis_and_Emergency_Risk_Co mmunication_as_An_Integrative_Model.
73. Rieger, M. O., He-Ulbricht, Y. (2020). German and Chinese dataset on attitudes regarding COVID-19 policies, perception of the crisis, and belief in conspiracy theories. *Data brief, 33*, 106384. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.dib.2020.106384.
74. Roksandić, S. i Mamić, K. (2020). Širenje zaraznih bolesti kao prijetnja ostvarivanju ljudske sigurnosti i kaznenopravni mehanizmi u sprječavanju širenja bolesti COVID-19. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 27* (2), 681-713. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/253331

75. Sablić, M., Klasnić, I., Škugor, A. (2020). Učitelj u izolaciji: izazovi novog normalnog. V. Strugar, A. Kolak, I. Markić (Ur.). *Školovanje od kuće i nastava na daljinu u vrijeme HR-COVID-19*, 87-108. Zagreb; Bjelovar: HAZU; Hrvatsko pedagogijsko društvo; Element.
76. Sekol, I., Maurović, I. (2017). Miješanje kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa u društvenim znanostima – miješanje metoda ili metodologija?. *Ljetopis socijalnog rada, 24* (1), 7-32. Dostupno na: https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i1.147
77. Senić R., Lukić M., S. (2008): *Krizni menadžment – I dio*. Banja Luka: Aperion.
78. Shangguan, Z., Wang, M., Sun, W. (2020). What Caused the Outbreak of COVID-19 in China: From -the Perspective of Crisis Management. *Int. J. Environ. Res. Public Health, 17*(9), e3279. Dostupno na: https://doi.org/10.3390/ijerph17093279.
79. Sharpe, H.R., Gilbride, C., Allen, E., Belij-Rammerstorfer, S., Bissett, C., Ewer, K.,Lambe, T. (2020). The early landscape of coronavirus disease 2019 vaccine development in the UK and rest of the world. *Immunology, 160*, 223-232. Dostupno na: https://doi.org/10.1111/imm.13222
80. Singh, S., Roy, D., Sinha, K., Parveen, S., Sharma, G., Joshi, G. (2020). Impact of COVID-19 and lockdown on mental health of children and adolescents: A narrative review with recommendations. *Psychiatry Research, 293*, e113429. Dostupno na: https://doi. org/10.1016/j.psychres.2020.11342.
81. Skitarelić, N., Dželalija, B., Skitarelić, N. (2020). Covid-19 pandemija: kratki pregled dosadašnjih spoznaja. *Medica Jadertina, 50* (1), 5-8. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/236685.
82. Spajić-Vrkaš, V., Stričevic, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode: Priručnik za učitelje osnovne škole s vježbama za razrednu nastavu*. Zagreb: Istraživačko-obrazovni Centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
83. Srbljinović, A., Božić, J., Fath, B.D. (2020). Croatian Crisis Management System's Response to COVID-19 Pandemic through the Lens of a Systemic Resilience Model. *Interdisciplinary Description of Complex Systems, 18*(4), 408-424. Dostupno na: https://doi.org/10.7906/indecs.18.4.1
84. Takunda, M., Lanphier, E. (2020) Rights Don't Stand Alone: Responsibility for Rights in a Pandemic. *The American Journal of Bioethics, 20*(7), 169-172, Dostupno na: https://doi.org/10.1080/15265161.2020.1779405.
85. Teo SSS., Nguyen-Van-Tam JS., Booy R. (2005). Influenza burden of illness, diagnosis, treatment, and prevention: what is the evidence in children and where are the gaps? *Archives of Disease in Childhood, 90*, 532-536. Dostupno na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1720404/.
86. Thakur, V., & Jain, A. (2020). COVID 2019-suicides: A global psychological pandemic. *Brain, behavior, and immunity, 88*, 952–953. Dostupno na: https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.04.062.
87. Tonković, A., Pongračić, L., Vrsalović, P. (2020). Djelovanje pandemije Covid-19 na obrazovanje diljem svijeta. *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama, 4* (4), 121-134. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/251672.
88. Vasta, R, Haith, M., Miller, S. (2005). *Dječja psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.

89. Vaterlaus, M., Shaffer, T., Patten, E. V., Spruance, L. A. (2021) Parent–Child Relationships and the COVID-19 Pandemic: An Exploratory Qualitative Study with Parents in Early, Middle, and Late Adulthood. *Journal of Adult Development*, *51*, 1-13. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/s10804-021-09381-5.
90. Wolff, S., Ladi, S. (2020) European Union Responses to the Covid-19 Pandemic: adaptability in times of Permanent Emergency. *Journal of European Integration*, *42*(8), 1025-1040. Dostupno na: https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1853120.
91. Ye, Z., Yang, X., Zeng, C., Wang, Y., Shen, Z., Li, X., Lin, D. (2020). Resilience, social support, and coping as mediator between COVID-19-related stressful experiences and acute stress disorder among college students in China. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *12*(4), 1074-1094. Dostupno na: https://doi.org/10.1111/aphw.12211.
92. Zhang, W., Wang, Y., Yang, L., & Wang, C. (2020). Suspending Classes Without Stopping Learning: China's Education Emergency Management Policy in the COVID-19 Outbreak. *Journal of Risk and Financial Management*, *13*(3), 55. MDPI AG. Dostupno na: http://dx.doi.org/10.3390/jrfm13030055.
93. Internetski izvori:

- https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019 (22.5.2021.)
- https://www.stampar.hr/hr/sto-je-spanjolska-gripa (22.5.2021.)
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0014_HR.html. (7.6.2021.)
- https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2020/12/HZJZ_O_-kampanji.pdf. (11.6.2021.)
- https://www.adiva.hr/zdravlje/koronavirus/pokrenuta-informativno-edukativna-kampanja-misli-na-druge-cijepi-se/. (11.6.2021.)
- https://www.kbco.hr/pocelo-cijepljenje-misli-na-druge-cijepi-se/. (11.6.2021.)
- https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/coronavirus/fighting-disinformation/. (13.6.2021.)
- https://www.budiprimjer.hr/o-kampanji/. (13.6.2021.)
- https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_hr. (13.6.2021.)
- https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/program_za_razvoj_djece_final_web.pdf. (26.6.2021.)
- https://covid.cdc.gov/covid-data-tracker (4.9.2021.)

12. POPIS PRILOGA

Prilog 1.

ANKETA

Poštovani,

pred Vama se nalazi upitnik kojim se ispituju stavovi studenata o cijepljenju protiv COVID-a 19. Molimo Vas pažljivo pročitajte pitanja i iskreno odgovorite na njih.

Anketa je anonimna i Vaši odgovori će biti upotrebljeni isključivo za potrebe izrade diplomskoga rada.

Za sva dodatna pitanja možete se obratiti na mail: ddujmovic@ffst.hr

Unaprijed zahvaljujem na ispunjavanju upitnika!

Srdačno,

Dino Dujmović, student 5.g. Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu

1. SPOL: M Ž

2. DOB: _____

3. VISOKOŠKOLSKA USTANOVA KOJU POHAĐATE: _____

4. GODINA STUDIJA: 1. 2. 3. 4. 5. 6.

5. Jeste li do sada primili sva obvezna cjepiva? DA NE

6. Ako niste primili sva obvezna cjepiva molim Vas navedite razlog. _____

_____

7. Jeste li se cijepili protiv COVID-a 19? DA NE

8. Hoćete li se cijepiti protiv COVID-a 19?* DA NE

* Na ovo pitanje odgovorite samo ako ste na prethodno odgovorili NE.

9. Ako se ne želite cijepiti, molim Vas navedite razloge. _____

_____

10. Ako ste se cijepili ili ćete to učiniti, molim Vas navedite razloge. _____

_____

11. Što najviše utječe na Vaš stav o cijepljenju protiv COVID-a 19? _____

_____

12. Čije mišljenje vam je važno za donošenje konačne odluke (cijepiti se ili ne)? _____

_____

13. Označite u kojoj mjeri se slažete s navedenim tvrdnjama (1 – u potpunosti se ne slažem; 2 – uglavnom se ne slažem; 3 – niti se slažem niti se ne slažem; 4 – uglavnom se slažem; 5 – u potpunosti se slažem).

TVRDNJE	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
Cjepiva protiv COVID-a 19 su sigurna i pouzdana.					
Vjerujem u dosadašnja znanstvena istraživanja i spoznaje o cjepivima protiv COVID-a 19.					
Cijepljenje je izraz „građanske odgovornosti“.					
Cijepljenje vidim kao čin patriotizma.					
Cijepljenje bi trebalo biti obvezno.					
Cijepljenje bi trebalo biti stvar osobnoga izbora pojedinca.					
Ako se zarazim COVID-om 19 strah me da ću razviti teške simptome bolesti.					
Ako se zarazim strah me da ću imati ozbiljne post-COVID simptome.					
Ako se zarazim strah me da ću zaraziti članove svoje obitelji i prijatelje.					
Ako se zarazim strah me da ću zaraziti druge osobe.					
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/zaštitila svoje zdravlje.					
Ako se cijepim strah me da ću imati dugoročne negativne posljedice na vlastito zdravlje.					
Cijepio/cijepila bih se kao pozitivan primjer drugima.					
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/zaštitila zdravlje starijih i rizičnih članova svoje obitelji.					
Cijepio/cijepila bih se kako bih zaštitio/zaštitila zdravlje starijih i rizičnih sugrađana.					
Cijepiti bi se trebale samo osobe starije od 65 godina i rizične skupine.					

Cijepio/cijepila bih se jer smatram da je cijepljenje važno za ponovno pokretanje nacionalnoga gospodarstva.					
Cijepio/cijepila bih se jer smatram da se jedino cijepljenjem može uspješno okončati pandemija.					
Cijepio/cijepila bih se jer su se poznate osobe i političari cijepili.					
Na moj stav o cijepljenju utječe medijsko izvještavanje o cjepivima protiv COVID-a 19.					
Na moj stav o cijepljenju pozitivno je utjecala medijska kampanja HZJZ-a „*Budi odgovoran. Cijepi se!“*.					

14. Molimo Vas navedite što smatrate važnim za Vaš stav o cijepljenju protiv COVID-a 19, a da niste prethodno pitani u anketi._____

_____

_____

Zahvaljujem na uloženom trudu i vremenu!

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Dino Dujmović, kao pristupnik/~~pristupnica~~ za stjecanje zvanja magistra/~~magistrice~~ ~~pedagogije i povijesti~~, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 21. rujna 2021.

Potpis
Dujmović

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	DINO DUJMOVIĆ
NASLOV RADA	Stavovi studenata o cijepljenju protiv COVID-19: pedagoška perspektiva
VRSTA RADA	diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	društvene znanosti
ZNANSTVENO POLJE	pedagogija
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	prof. dr. sc. Maja Ljubetić
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. izv. prof. dr. sc. Iva Rebić Ercegovac 2. prof. dr. sc. Maja Ljubetić 3. dr. sc. Toni Maglica

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 21. rujna 2021.
mjesto, datum

Dujmović
potpis studenta/ice